

האוניברסיטה העברית בירושלים

**מהמרים כפייתיים במתחמי הפיס:
פרופיל סוציו-אקונומי ומאפיינים תעסוקתיים**

עבודת גמר לתואר מוסמך במדיניות ציבורית

מנחה : פרופ' מישל סטרבצ'ינסקי

אברום תומר

039432208

דצמבר 2015

תודות

ראשית ברצוני להודות למנחה שליווה אותי במשך כל ביצוע המחקר וכתירת העבודה- פרופ' מישל סטרבצ'ינסקי, על הדחיפה והעידוד לאורך כל התקופה, על הזמינות והאכפתיות, ועל חניכה צמודה וסבלנית. ללא כל אלו ספק רב אם הייתי מגיש עבודה זו.

שנית, לא אשכח את מושאי מחקר זה- כל האנשים שפגשתי במתחמי הפיס לאורך המחקר והסכימו להשתתף ולענות על שאלונים ארוכים למרות הקושי הנפשי, על הסיפורים הרבים שסיפרו והעצות שנתנו, על המוכנות לשתף אותי במצוקותיהם ולתלות בי את תקוותם לשינוי. מי ייתן ועבודה זו תסייע להם.

אחרונה חביבה- נעמי אשתי היקרה, על התמיכה ברגעי משבר, על ההבנה כלפי היעדרותי מהבית שעות רבות לטובת המחקר, ועל ההערות המחכימות לאורך כל הדרך.

תקציר

בעשור האחרון חלה התרחבות ניכרת במפעל ההימורים החוקיים של מדינת ישראל, כאשר נוספו משחקים רבים ותדירויות המשחקים הוותיקים עלו, הן תחת מפעל הפיס והן תחת המועצה להסדר ההימורים בספורט (טוטו). ב-2005 פתח מפעל הפיס כ-150 מתחמי פיס-place, בהם הוצבו מכונות משחק אלקטרוניות הדומות למכונות הקיימות בקזינו, כמו גם מסכי קינו וצ'אנס (ולעיתים גם מרוצי סוסים), לצד המשחקים המסורתיים. בניגוד לשאר עמדות המכירה של מפעל הפיס, במתחמים אלו ניתן לשהות ולהמר מסביב לשעון כאשר בסביבה המעודדת הימורים.

המחקר בעולם מראה כי משחקי ההימורים החוקיים במדינות המערב הם מוצר שבאופן יחסי פונה לאוכלוסיות החלשות - הפחות מכניסות ופחות משכילות. באבחנה בין סוגי המשחקים השונים, נמצא במחקרים רבים כי משחקים כגון אלו המשוחקים במכונות האלקטרוניות, או במסכי הקינו והצ'אנס, פונים באופן מובהק עוד יותר משאר המשחקים לשכבות החלשות וכי הם ממכרים יותר. עם זאת, בניגוד למחקר הענף הקיים לגבי התמכרות לסמים ולאכזריות, כמעט אין מחקרים שבחנו את הקשר בין אבטלה וחוסר יציבות תעסוקתית ובין התמכרות להימורים.

מחקר זה בא לשרטט את הפרופיל הסוציו-אקונומי של המהמרים במתחמי הפיס-place, תוך שימת דגש על בחינת המאפיינים התעסוקתיים של המהמרים. לשם כך נבנה מערך שאלונים אשר חולק למהמרים ב-21 מתחמי הפיס-place ב-13 ערים שונות ברחבי הארץ, במטרה לנתח את תכונותיהם - בדגש על המהמרים הכפיייתיים מביניהם.

המחקר מראה כי מדובר על אוכלוסייה חלשה במיוחד הסובלת מקשיים כלכליים, אך מגיעה אל מתחמי הפיס בתדירות גבוהה ומוציאה בהם סכומי כסף גדולים על ההימורים, עד כדי פיתוח התמכרות בשיעורים גבוהים. על פי הממצאים, המאפיינים העיקריים שמנבאים בעיית התמכרות להימורים הם: היסטוריה של ניתוקי חשמל בבית, חוסר יכולת לממן חוגים לילדים, מספר גדול של פיטורים בעשור האחרון ואי בעלות על בית. מאפיינים אלה מעידים על קשר מובהק בין חוסר יציבות בהכנסה לבין הימורים כפיייתיים. בנוסף מראה המחקר כי הצעירים נוטים להתמכר יותר מהמבוגרים, לא נשואים יותר מנשואים, וילידי הארץ יותר מעולים.

ממצאי המחקר מציפים את הצורך בעיצוב מדיניות מונעת בדומה לנעשה במדינות אחרות בעולם.

תוכן

5.....	א. מבוא
6.....	ב. סקירת ספרות
6.....	1. הפרופיל הסוציו-אקונומי של המהמר הכפייטי
7.....	2. הימורים בעייתיים וכפייטיים
8.....	3. השפעת ההימורים על מקום העבודה
9.....	4. הקשר בין התמכרות לאבטלה
11.....	ג. השערות ומתודולוגיה
11.....	1. ג. השערות המחקר
11.....	2. ג. שיטת המחקר
13.....	3. ג. דיון על מגבלות המחקר
14.....	ד. ממצאים
14.....	1. ד. ממצאים דמוגרפיים
14.....	2. ד. המצב הסוציו-אקונומי
17.....	3. ד. דפוס ההימורים
19.....	4. ד. הקשר בין המאפיינים הסוציו-דמוגרפיים ובין דפוס ההימורים
21.....	5. ד. הקשר בין המאפיינים הסוציו-דמוגרפיים ובין דיווח עצמי על בעיית הימורים
24.....	6. ד. הקשר בין הימורים ואנשים עניים במיוחד
26.....	7. ד. הקשר בין שיעור ההוצאות על הימורים ובין משתנים סוציו-דמוגרפיים
27.....	8. ד. הימורים ויציבות תעסוקה
28.....	9. ד. הבדיקה האקונומטרית
32.....	ה. דיון בממצאים
32.....	1. ה. פרופיל המהמר במתחמי הפיס-place ביחס לאוכלוסייה הכוללת
33.....	2. ה. הקשר בין מצב סוציו-אקונומי לחומרת דפוס ההימורים
34.....	3. ה. הקשר בין יציבות תעסוקתית וחומרת דפוס ההימורים
35.....	ו. סיכום ומסקנות
37.....	ז. נספחים
37.....	נספח 1- שאלון המחקר
40.....	נספח 2- הסבר השיטה להגדרת מהמר חברתי, בעייתי או כפייטי
41.....	נספח 3- גרסיה עם מס' פיטורים מובהק
42.....	ח. ביבליוגרפיה

א. מבוא

בעשור האחרון חלה התרחבות משמעותית של ענף ההימורים החוקיים בישראל, בדומה למתרחש במדינות רבות במערב. מפעל הפיס, המהווה מונופול על כל ההימורים החוקיים שאינם קשורים לספורט, הכפיל את הכנסותיו בעשור זה מ- 3.05 מיליארד ₪ ב-2004 ל-6.2 מיליארד ₪ ב-2014¹. לאחר קיפאון בגידול ההכנסות של מפעל הפיס בין השנים 2001-2004, החל מפעל הפיס בתהליך של מיתוג מחדש של המשחקים הקיימים ופיתוח משחקים חדשים. ב-2004 הושק 'הלוטו החדש' שבו זכו יותר מהמרים בסכומים קטנים יותר וב-2007 החלה הגרלת ה-'דאבל-לוטו' שהגדילה בעשרות אחוזים את הכנסות המשחק. הגרלת ה-'חישגד' עברה שינויים אף היא ב-2006, במגמה להתאימה לאוכלוסייה הצעירה. באותה שנה הושק משחק ה-'קיננו' האלקטרוני, המשוחק בין השאר באותם מתחמים, ובו ניתן להמר כל חצי שעה לאורך היום, וכן ערוץ טלוויזיה המשודר באינטרנט בכ-600 נקודות מכירה בארץ ובו ניתן לצפות בהגרלות של משחקי הפיס לאורך היום ואת תוצאות ההגרלות שהתקיימו.

ב-2005 נפתחו ברחבי הארץ 150 מתחמי-הימורים של מפעל הפיס (פיס-place) ובהם מסופקים כל משחקי הפיס (ובדרך כלל גם הימורי הספורט של הטוטו) כאשר מה שמייחד אותם הוא קיומן של מכונות משחק הדומות למכונות קזינו ובהן ניתן להמר בעזרת כרטיסים מגנטיים המסופקים בקופה. ברוב המתחמים הללו ניתן להמר גם על משחקי הקינו, ובחלקם, מאז אמצע שנת 2013, גם על מרוצי סוסים.

מכונות המשחק הכניסו למפעל הפיס 531 מיליוני שקלים ב-2013 ו-578 מיליונים ב-2014, שאחראים על יותר מ-9% מכלל ההכנסות השנתיות. לשם השוואה, כלל תכנית המנויים של מפעל הפיס הניבה לארגון 434 מיליון שקל, כ-7.5%. ממוצע ההכנסות השנתיות למתחם פיס-place עומד על יותר מ-3.5 מיליון שקל, ומעל מיליון שקל למכונה בודדת.

תחום ההימורים החוקיים כמעט ולא נחקר בישראל, אך מחקרים במדינות אחרות מצאו באופן עקבי כי האוכלוסיות החלשות הן אלו שנמשכות להימורים יותר משאר האוכלוסייה. כאשר יורדים לרזולוציה של סוגי המשחקים, ניתן לאבחן כי ישנם משחקים ממכרים יותר מאחרים ומשחקים שאוכלוסיות חלשות נמשכות אליהם יותר מאחרים.

¹ על פי הדוחות הכספיים של מפעל הפיס:

http://www.pais.co.il/About/Pages/Freedom_of_information.aspx

במחקר זה בחרתי לחקור את הפרופיל הסוציו-אקונומי של המהמרים במתחמי הפיס-place, בהם קיימים המשחקים ה'בעייתיים' יותר מבחינת פוטנציאל ההתמכרות שלהם.

ב. סקירת ספרות

1.ב הפרופיל הסוציו-אקונומי של המהמר הכפייטי

ההוצאות על הימורים חוקיים רחוקות מלהתפרס באופן שווה על פני האוכלוסייה. Clotfelter and Cook (1989), מצאו כי בארה"ב 5% מהמהמרים היו אחראים על 54% מהכנסות בגין ההימורים. הם מצאו כי לו כלל המהמרים היו מוציאים את ההוצאה החציונית על הימורים, הייתה ירידה של 75% בהכנסות. נתונים אלו מלמדים כי ישנו פלח באוכלוסייה שעבורו ההימורים הם הרבה יותר מתחביב או בילוי, והוא המממן הראשי של מפעלי ההימורים והפרויקטים להם הם תורמים.

מהם מאפייניו של אותו פלח?

מחקרים רבים ברחבי העולם מצאו כי ההוצאות על הימורים חוקיים גרסיביות- ככל שהכנסה יורדת, שיעור ההוצאה ממנה על הימורים גדל (Clotfelter and Cook (1987,1989), Kitchen and Powell (1991), Brown Kaldenberg and Browne (1992), Scott and Garen (1994), Pirog-Good and Mikesell (1995), Stranahan and Borg (1998), Worthington (2001), Rubenstein and Scafidi (2002). סקר שעשה ה-Detroit Metropolitan Area Public Policy Survey מלמד כי העניים משלמים חלק גדול יותר מהכנסתם עבור הימורים. ממצאי הסקר הראו כי החמישון התחתון (עד \$10,000 הכנסה בשנה) מוציאים 1.51% מהכנסתם על הימורים בעוד ששאר החמישונים מוציאים 0.84, 0.42, 0.24 ו-0.18 אחוזים מהכנסתם בממוצע בסדר עולה. עוד נמצא בסקר זה כי ככל שרמת ההשכלה עולה, ההוצאות על הימורים יורדות באופן דראסטי, וששחורים בארה"ב מוציאים כמעט פי שלושה מהכנסתם ביחס ללבנים.

McCrary and Pavlak (2002) מאוניברסיטת ג'ורג'יה ביצעו סקר נרחב במדינת ג'ורג'יה בזמן הנפילה בבורסה והמשבר הכלכלי בשנת 2000, ומצאו שמפעל ההימורים במדינה עזר בעיקר לבעלי אינטרס על חשבון החלשים. הם מצאו שאמנם המהמרים לא באו משכבה סוציו-אקונומית מסוימת או מוצא מסוים דווקא, אך המהמרים ה'אקטיביים' (מוציאים יותר מ-\$10 בשבוע) אופיינו בעיקר כגברים, אפרו-אמריקנים וחסרי השכלה.

הממצאים של Beckert and Lutter (2009) על ההימורים בגרמניה תואמים את אלו שבארה"ב, ומראים כי ההכנסות של המדינה מההימורים מתפלגות בדיס-פרופורציה על פני האוכלוסייה עם נטייה להוצאת יתר בקרב השכבות החלשות. במחקרם התמקדו בקרט ולותר ב-25% המהמרים ה'כבדים' שמוציאים את הסכום הגדול ביותר על הימורים ואחראים על פי הממצאים לכ-70% מהכנסות המדינה מהימורים. במדגם הזה הרגרסיביות של הכנסות ההימורים התעצמה מעבר לנתונים שהתקבלו בקרב כלל אוכלוסיית המהמרים. על פי הממצאים, מתוך אוכלוסיית המהמרים ה'כבדים' החמישון התחתון מוציא 11.7% מתוך הכנסתו על הימורים, זאת ביחס ל-5.3%, 5.1%, 3.1% ו-2.4% בחמישונים שמעליו בהתאמה. המסקנה היא שככל שמתמקדים באוכלוסיית המהמרים 'כבדה' ובעייתית יותר, כך שיעור האוכלוסייה בעלת המאפיינים סוציו-אקונומיים נמוכים בתוכה יהיה גבוה יותר.

2.2 הימורים בעייתיים וכפייתיים

המונח "הימורים בעייתיים" (Problem gambling) משמש במחקר לתיאור דרגה מסוימת של הימורים, שבתחילתה יוצרת בעיות מסוימות ועלולה להחמיר עד לכדי אבחון קליני של התמכרות כפייתית. ההגדרה האמריקאית לבעיית הימורים באספקט הרפואי / נפשי היא זו :

"הפרעה נפשית המתאפיינת באובדן מתמשך או תקופתי של שליטה על הימורים, עיסוק בהימורים ובהשגת כסף לטובת ההימורים, חשיבה לא רציונלית, והמשך ההתנהגות למרות השלכות שליליות". (The United States National Research Council (1999, pp. 20-21)

כאשר מאפיינים את בעיית ההימורים מהזווית הכלכלית, נהוג להגדירה כך :

"הימורים מוגזמים" משמש לתיאור דרגה של הוצאות על הימורים הנחשבת גבוהה יותר ממה שיכול הפרט לאפשר לעצמו ביחס להכנסתו הפנויה, אשר כתוצאה ממנה נוצר מתח פיננסי".

Blaszczynski, Walker, Sagris and Dickerson's (1997, pp. 6-7)

סוגיה נוספת המשפיעה על עיצוב המחקר קשורה לסוג המשחקים עליו נבדקת שאלתנו. McCrary and Pavlak המוזכרים לעיל, מצאו כי לאפרו-אמריקנים יש נטייה גדולה יותר למשחקים מהירים (instant games). משחקים אלו מתאפיינים בכך שהם : (1) מתקיימים בתדירות יום-יומית לפחות ולעיתים אף ברציפות, (2) מחירי המשחקים נמוכים יחסית וכן גם גודל הזכויות, (3) הידיעה על זכייה או על אי-זכייה מגיעה מידית. בישראל, המשחקים המהירים הם, לדוגמה, גירוד כרטיסי חישגד, צ'אנס (כל שעותיים), קינו (כל חצי שעה) ומכונות המשחק של מפעל הפיס (ללא הגבלה). המחקר

הזה מראה כי השחקנים ה'אקטיביים' העניים יותר נמשכים בעיקר למשחקים המהירים ומוציאים עליהם את כספם. גם Price and Novak (1999) בחנו והשוו את דפוסי ההשתתפות ב-3 סוגי משחקי הימורים בטקסס בארה"ב, והגיעו גם הם למסקנה שה'לוטו', שאינו עונה על שלושת התנאים לעיל, הוא המשחק הכי פחות רגרסיבי, ואילו משחקי ה-instant רגרסיביים יותר, ונמשכים אליהם בעיקר עניים, בני מיעוטים, חסרי השכלה וזקנים.

ישנם הבדלים רבים בין סוגי ההימורים השונים על פי פרמטרים שונים: זמן ההימור ואורכו, מידת הסיכון, זמינותו ונגישותו, כמותם ושכיחותם של התשלומים על ההימורים, הכישורים הנדרשים לשם ההימור, קיומם של גירויים שאינם קשורים להימורים ותכונותיה של סביבת ההימורים. (Dickerson 1993; Slowo 1998; Breen & Zimmerman 2002; Petry 2003). כהמשך לכך ניתן לומר כי לסוגי הימורים שונים יש פוטנציאל התמכרות שונה. ישנם מחקרים רבים המראים כי צורת ההימורים הממכרת ביותר הינה מכונות הימורים לסוגיהן:

(e.g. Echeburúa et al. 1996; Jackson et al. 1996, 1997, 1999a, 1999b, 2000, 2001; Volberg 1997; Productivity Commission 1999; Doughney 2002; Wynne 2002; Smith & Wynne 2004; Turner & Horbay 2004)

באוסטרליה נמצא כי 22.59% מהמהמרים במכונות ההימורים מפתחים בעיות הימורים משמעותיות, בעוד שבהימורים על מרוצי סוסים נתון זה עומד על 14.72%, בכרטיסי גירוד 5.49%, ובלוטו 2.48% בלבד (Productivity Commission 1999). מחקרים נוספים גילו כי מכונות ההימורים פופולריות יותר בקרב מהמרים פתולוגיים מאשר בקרב מהמרים נורמטיביים. הסיבה העיקרית לכך היא שההימור במכונות הוא המהיר ביותר- נדרשת רק לחיצה על כפתור, והמשוב לגבי זכיה או אי זכיה הוא מיידי. כמו כן, החוויה שמעניק המסך האלקטרוני למהמר שואבת אותו ומנתקת אותו מהסביבה.

3.ב השפעת ההימורים על מקום העבודה

במחקר שבוצע בקנדה (La douceur et al, 1994), נבדקו 60 מהמרים פתולוגיים, ובין השאר נשאלו על השפעת ההימורים על מקום עבודתם. כ-66% מהם דיווחו על היעדרויות ממקום העבודה בשל ההימורים, כ-30% מהם דיווחו על יותר מ-5 איחורים לעבודה בחודש בשל הימורים. כ-59% מהם דיווחו על כך שהם לעיתים קרובות חשים עצבניים בעבודה ומתקשים להתרכז. כמחצית מהמשתתפים דיווחו על כך שכמעט הפסידו את מקום עבודתם בעקבות ההימורים ו-36% מהם אכן אבדו את מקום עבודתם.

בסקר הבריאות הקנדי (Canadian Community Health Survey) שבוצע ב-2002 דיווחו יותר ממחצית המועסקים הסובלים מבעיית הימורים, או נמצאים בסיכון לכך, כי ההימורים מפריעים להם לבצע את עבודתם (Marshall & Harold, 2004).

גם Carolyn Downs & Ryan Woolrych (2010) מצאו קשר בין הימורים לתופעות לוואי במקום העבודה. מהמרים 'בעייתיים' דיווחו על חוסר יכולת להתרכז בעבודה, ונמצא כי הם נמצאים בסיכון גבוה יותר לאבד את מקום עבודתם ביחס לאנשים נורמטיביים בעלי חובות שאינם מהמרים. הסיכון העיקרי של המהמרים לאבד את מקום עבודתם הוא חוסר משמעת בשל היעדרות, שימוש לא הולם במחשבים, ואף גניבה מהמעסיק. בסדרי העדיפויות של המהמרים הבעייתיים דורגו ההימורים באופן חד משמעי מעל הפעילויות הקשורות במקום העבודה.

ב.4 הקשר בין התמכרות לאבטלה

בסקר שהתבצע בארה"ב ב-2012 נמצא כי שיעור צרכני הסמים משתנה על פי המצב התעסוקתי. בעוד שמבין המועסקים באופן מלא כ-8.9% הם צרכני סמים בלתי חוקיים, ומבין המועסקים חלקית כ-12.5% משתמשים בהם, שיעור צרכני הסמים מבין הבלתי מועסקים עומד על 18.1%. צריכת אלכוהול, לעומת זאת, איננה מושפעת מאבטלה על פי סקר זה, כאשר דווקא בקרב המועסקים באופן מלא שיעור צרכני האלכוהול גבוה יותר. כאשר בודקים את מצבם התעסוקתי של הצרכנים שפיתחו תלות בסמים או באלכוהול, מתגלה כי כ-16.9% מהמובטלים פיתחו תלות כזו, לעומת 10.3% מקרב המועסקים חלקית ו-9.1% מבין המועסקים באופן מלא.

גם בסקר שנערך בקרב צעירים בנורבגיה (Hammer, 1992) נמצא קשר חזק בין אבטלה לצריכת סמים, בעיקר בקרב גברים, אך לא נמצא קשר בין אבטלה לצריכת אלכוהול. המחקר לא מוכיח קשר סיבתי בין אבטלה וצריכת סמים, ועל כן לא ניתן להוכיח שצריכת הסמים משמשת פתרון לבעיות הפסיכולוגיות שנלוות לאבטלה. יתר על כן, מועלית האפשרות כי צריכת הסמים עלולה להביא בעצמה לאבטלה של הצרכנים. אפשרות נוספת היא שיש גורם שלישי המקשר בין שתי התופעות והוא סגנון חיים הדוניסטי מתמשך שמביא גם לצריכת סמים וגם לחוסר יכולת להתמיד במקום העבודה.

בניגוד להתמכרות לסמים או לאלכוהול, שהקשר ביניהם ובין אבטלה נחקר לא מעט, הקשר בין התמכרות להימורים ואבטלה נחקר הרבה פחות. עם זאת, מחקר שנעשה על ידי John L. Mikesell (1994) בארה"ב מצא קשר בין שיעור האבטלה במדינות השונות ובין שיעור המכירות של הימורי המדינה (lottery), כאשר עליה של אחוז בשיעור האבטלה הביא לעליה של 0.17% בהוצאה על

הימורים. להמחשה, עליה מ-4% אבטלה ל-5% (עליה של 25%) הביאה לעליה של 4.25% במכירות הרבעוניות של ההימורים, כאשר גורמים משפיעים אלטרנטיביים נוטרלו.

כאשר אנו באים לדון בקשר המשוער בין אבטלה וחוסר יציבות תעסוקתית לבין הימורים, יש לקחת בחשבון שני אספקטים נוספים שאינם באים לידי ביטוי בקשר בין צריכת סמים ואלכוהול לאבטלה:

1. ההימורים כפעילות פנאי: בניגוד לשניים האחרונים, בבתי ההימורים בא לידי ביטוי היעד של המשחק "להעביר את הזמן". המהמרים הבעייתיים יכולים לבלות שעות ואף ימים בבתי ההימורים במקום לעבוד, בעוד שבצריכת סמים ואלכוהול יעד זה פחות בא לידי ביטוי.

2. הרצון להתעשר: המהמרים מונעים, בין השאר, מהחלום להתעשר בקלות ולעלות במדרג חברתי. על פי התיאוריה הסוציולוגית-פונקציונאלית הקושי של השכבות התחתונות נובע מהלחץ חברתי לשאוף לעלות בסולם חברתי, כאשר ישנן מגבלות רבות על המוביליות החברתית אשר אינן מאפשרות זאת וההזדמנויות לכך הן מעטות. בסכנה ממשית להיכנס לעולם ההימורים נמצאים האנשים שהגיעו לכדי מצב פיננסי מייאש וחוסר מוצא. מקפרי (McCaffery, 1994, p. 88) מוסיף עוד נדבך ומסביר שבמשחקי ההימורים, בניגוד לחיים עצמם יש שוויון הזדמנויות בין העשירים לעניים, בין המצליחים לבין הכושלים, משום שהתנאי היחידי לזכייה הוא מזל ולא כישרון, מעמד חברתי או פרוטקציה כזו או אחרת. ניתן להעריך כי החלום להתעשר בקלות מושך אליו באופן חזק יותר אנשים שנפלטו ממעגל העבודה, או למצער אנשים שאינם מסופקים ממקום עבודתם או ממשכורתם.

מסקירת הספרות עולה כי הערך המוסף של העבודה הנוכחית, יחסית לספרות הקיימת, הוא כפול: א. המחקר בדק עד היום בעיקר האם אבטלה ברמה המקרו-כלכלית קורלטיבית להימורים, ופחות התרכזו בשאלה זו ברמת המיקרו (כלומר – של הפרטים עצמם): האם אבטלה וחוסר יציבות תעסוקתית בקרב הפרטים קורלטיבית להימורים; עבודה זו משתמשת בשאלונים כדי לאפיין את המהמרים ברמת הפרט – דבר שיאפשר לנו לחקור שאלה זו; ב. בדיקות פרטניות לפי מאפייני פרט על הקשר בין אבטלה והתמכרות נעשו בעולם בעיקר עבור סמים ואלכוהול, ופחות עבור הימורים; על כן העבודה הנוכחית מוסיפה ידע חדש בתחום שטרם נבדק בספרות ברמה מספקת.

ג. השערות ומתודולוגיה

1.1 השערות המחקר

כשלב מקדים אבדוק האם פרופיל המהמר הממוצע במתחמי הפיס-place הנו של אדם הבא מהשכבות החלשות בחברה. האם הוא פחות משכיל מהאזרח הממוצע והאם הכנסתו נמוכה מהממוצע במשק. בנוסף, אבדוק האם יש קשר בין חומרת המצב הסוציו-אקונומי ובין חומרת דפוס ההימורים, כאשר אני משער כי ככל שהראשון יחמיר כך גם השני יחמיר.

לאחר מכן אבדוק את הקשר בין יציבות תעסוקתית וחומרת ההימורים. סיווג המהמרים לשלוש קבוצות – חברתי, בעייתי וכפייתי, יאפשר לי לגלות את התכונות של המהמר הכפייתי תוך דגש על המשתנים הסוציו-אקונומיים ושל יציבות תעסוקתית. השערת המחקר היא כי מצב סוציו-אקונומי ירוד ואי-יציבות תעסוקתית הן תכונות נפוצות בקרב המהמרים הכפייתיים.

2. שיטת המחקר²

לצורך המחקר נבנה שאלון בן 30 שאלות הכולל שלושה חלקים: א. שאלות דמוגרפיות - גיל, מוצא, מצב משפחתי ועוד; ב. שאלות על מצב תעסוקתי וסוציו-אקונומי – אשר ישמשו אותי כצלע מרכזי לבניית המשתנים המסבירים; ג. שאלות על הרגלי ההימורים של משתתפי המחקר – אשר יאפשרו לי לקבוע האם מדובר על מהמר חברתי, בעייתי או כפייתי. על פי שיטת המחקר נקבע מראש מהן השאלות שיתארו את המצבים של אי-יציבות בתעסוקה, אי-יציבות בהכנסה ועוני בהתאם למשתנים הרלבנטיים שאותרו בספרות המקצועית; זאת במטרה לגלות, באמצעות הבדיקה האקונומטרית, מהם המשתנים המרכזיים שמשפיעים על דפוס ההימורים. כמו-כן, נקבעה מראש הסקלה להגדרת חומרת ההימורים, המבוססת על התשובות לחלק ג' - כפי שמתואר בנספח 2.

השאלון חולק לאנשים שנמצאו בתוך מתחמי הפיס-place ללא אבחנה לגבי סיבת הימצאותם או תוכן פעילותם: עצם השהות שלהם במתחם הכניסה אותם לאוכלוסיית המחקר. השאלונים חולקו ב-21 מתחמי פיס ב-13 ערים שונות ברחבי הארץ, וענו עליהם כ-100 מהמרים- רובם המוחלט ללא קבלת תמורה, ומיעוטם (פחות מעשרה) תמורת סכום כספי קטן³. לצורך הרכבת המדגם בקרתי בסניפים בשעות שונות במהלך היום על מנת להשיג מגוון של אוכלוסיות וייצוג הולם של קבוצות שונות. בנספח מוצגת דוגמה של השאלון.

הסקלה של חומרת ההימורים נקבעה לפי כמות התשובות שנתנו על ידי המרואיינים בתחומים השונים, אשר כללו: א. תדירות ההגעה למתחמים. ב. שיעור ההוצאה החודשי על ההימורים מתוך ההכנסה. ג. הוצאה מעבר לתכנון והגבלת ההוצאה. ד. סיבת ההגעה למקום (חברתית, לצורך רווח,

² מחקר זה קיבל את האישור של וועדת האתיקה של האוניברסיטה העברית לטובת מחקר בבני אדם.
³ בתחילה חשבתי שלא אוכל לגרום לאנשים למלא שאלונים ללא הצעת תשלום, מהר מאד התבדיתי.

תחושת חובה להגיע). ה. דיווח עצמי על קיום בעיית הימורים. בנספח 2 מתוארת הדרך בה שוקללו התשובות לצורך קביעת דרגת החומרה של המהמר.

הסקלה שמשה אותי להרכבת שלוש קבוצות לפי חומרת ההימורים, כאשר לכל שאלה נקבע מראש אלו תשובות תאפיינה את המהמרים כ- 'חברתיים', 'בעייתיים' או 'כפייתיים'. ככל שהנבדק סימן יותר תשובות שעל פי הסקלה נחשבות לחברתיות הוא סווג כחברתי, וככל שהוא סימן יותר תשובות שעל פי הסקלה סווגו ככפייתיות הוא סווג ככזה. הנבדקים שענו תשובות אמצעיות, או שחלק מתשובותיהם פנו לצד אחד וחלק לצד האחר- סווגו כ'בעייתיים' (ראה נספח).

מטרת המחקר היא, כאמור, לבדוק את הקשר בין חומרת ההימורים לבין יציבות בעבודה ובהכנסה, ומצב סוציו-אקונומי כללי. לשם כך נשאלו שאלות שקשורות לתעסוקה ולהכנסה אשר כללו את הנושאים הבאים: א. מצב התעסוקה- האם הוא עובד וכמה. ב. קבלת קצבאות. ג. יציבות הכנסה. ד. מספר החלפות עבודה ופיטורים בעשור האחרון. ה. גובה הכנסה (קטגוריות ע"פ חמישוני הכנסה). ו. מספר מפרנסים בבית. ז. תלות במשפחה. ח. האם ההכנסה מספיקה לצרכים. ט. בעלות על דירה. י. קיום חובות כספיים. יא. קיום ניתוקי חשמל. יב. קיום כסף לטיפול שניניים. יג. קיום כסף עבור חוגים לילדים.

בעזרת השאלות הללו ניסינו למצוא את המאפיינים התעסוקתיים והכלכליים שינבאו מיהו האדם שנוטה להימורים בעייתיים וכפייתיים. השאלון חולק במתחמים, אך לא נאספו נתונים באשר לשיעור ההיענות למילוי השאלון. רבים מהמתבקשים לענות סרבו לעשות זאת, אך לא ניתן להצביע על מאפיין ברור לסרבנים אלו.

לאחר איסוף הנתונים, העיבוד נעשה תחילה באמצעות שיטות סטטיסטיות: בדיקת מתאמים ורגרסיה רב-משתנית על הקשר בין חומרת ההימורים והתכונות של הפרטים, בדגש על המשתנים הסוציו-אקונומיים ועל המשתנים המייצגים את נושא אי היציבות בתעסוקה.

בהמשך בצעתי בדיקה אקונומטרית על מנת להבין את הקשר בין אבטלה וחוסר יציבות תעסוקתית לבין חומרת ההימורים. השיטה המרכזית בה השתמשתי היא השיטה המולטינומית, לפיה יש שלוש קטגוריות הימורים, כאשר בדקתי מהם המאפיינים של הפרטים שגורמים להם להשתייך לקטגוריות של מהמר חברתי, בעייתי או כפייתי. שיטה זו מתאימה למקרה הנידון, בו שאלת המחקר היא לאפיין את הפרטים לקטגוריות מסוימות, כאשר הניתוח מתמקד בהבנת התכונות

שיש לפרטים המשתייכים לכל קטגוריה. בעקביות עם השאלה המרכזית של המחקר אסתכל תחילה על הרגרסיות של המאמר הבעייתי, ועיקר הדגש יינתן לרגרסיות המאפיינות את המהמר הכפיייתי.

ג.3 דיון על מגבלות המחקר

בעולם קיימת הגדרה מקובלת למהמר כפיייתי, שאינה תואמת בהכרח להגדרה שנבחרה במחקר הנוכחי. לעתים ההגדרה בעולם כוללת הביטים פסיכולוגיים וחברתיים, שלא ניסינו לתקף במחקר הנוכחי. על כן אין כאן כוונה לתקף את המושגים בהם נעשה שימוש בספרות. יחד עם זאת, ניתן לשנות את המינוח שלהלן ולקרוא לשלושת הקבוצות לפי דרגות חומרת ההימורים (נמוכה, בינונית וגבוהה); מנקודת מבט של המחקר הנוכחי המעבר למינוח זה יבטיח עקביות מלאה עם מסקנותיו. נציין עוד כי קבלנו אינדיקציות רבות על כך שקיימת הלימה גבוהה בין מהמר ברמת חומרה גבוהה לבין מהמר כפיייתי כפי שמוגדר בספרות. במידה מסוימת יש גם יתרון קטן למחקר זה, משום שהוא נשען על נתונים אובייקטיביים לצד סובייקטיביים באפיון חומרת ההימורים, וכפי שנראה להלן- ישנה הלימה רבה בין הסיווג של חומרת ההימורים ובין הדיווח העצמי של הנבדקים לגבי מצבם.

מגבלה נוספת וחשובה היא גודל המדגם. בהעדר תקציב וכוח אדם גדול יותר, קשה היה להשיג נבדקים נוספים שיענו על השאלון, ולפיכך, נאלצתי להסתפק ב- 101 נבדקים. מספר זה מקשה על הפרשנות ביחס לתוקף המדגם כמייצג את האוכלוסייה כולה, בוודאי אם חלק מהנבדקים לא ענו על כל השאלות. ניתן לראות במחקר זה מחקר גישוש, אשר חידודו והרחבתו עשויים לשרטט טוב יותר את פרופיל המהמר ולנבא מהם המאפיינים הסוציו- אקונומיים והתעסוקתיים של האוכלוסייה כולה.

ד. ממצאים

ראשית, יוצגו הממצאים התיאוריים הנוגעים למצב הדמוגרפי והסוציו-אקונומי של הנבדקים. לאחר מכן יוצגו הממצאים התיאוריים הנוגעים לדפוסי ההימורים של הנבדקים. בהמשך, יוצגו הקשרים בין שני רכיבים אלו.

1.ד ממצאים דמוגרפיים

במחקר הנוכחי השתתפו 101 נבדקים, כאשר מרביתם המכריע (98%) גברים, בין הגילאים 18 ל-76. כאשר הגיל הממוצע עמד על 43.71 (סטיית תקן 17.97). מתוך כלל הנבדקים 38.6% היו נשואים, 18.8% גרושים, 30.7% רווקים ו-1% פרודים (10.9% לא השיבו). מספר הילדים בקרב הנבדקים בעלי הילדים נע בין ילד אחד ל-7 ילדים כאשר מספר הילדים הממוצע עמד על 2.41 (סטיית תקן 1.28). מבחינת מוצא עדתי, מרבית הנבדקים (60%) הינם ממוצא מזרחי, 16.8% ממוצא אירופאי, 5.9% ממוצא אתיופוי ו-3% ערבים (13.9% לא השיבו). 55.4% הינם ילידי הארץ ו-32.7% לא נולדו בישראל (11.9% לא השיבו).

בבדיקת רמת ההשכלה עלה כי 11.5% למדו עד 8 שנות לימוד, 18% למדו 10 שנות לימוד, 28% המשיכו עד 12 שנות לימוד, ל-24% ישנה תעודת בגרות, 5% למדו עד 14 שנות לימוד, ל-10% יש תואר ראשון ול-2% יש תואר שני. ניתן להסיק מכך כי ל-54.5% מהנבדקים שענו על שאלה זו אין תעודת בגרות ו-45.5% הם בעלי תעודת בגרות.

2.ד המצב הסוציו אקונומי

47.5% מכלל הנבדקים ציינו שההכנסה שלהם מספקת. 13.9% ציינו שאינה מספקת, 25.7% ציינו שההכנסה מעט חסרה ו-10% ציינו שחסר להם אוכל בבית (3% לא השיבו). ההכנסה במדגם נעה בין 3200 ל-21000 כאשר ההכנסה הממוצעת עמדה על 7879 ש"ח (סטיית תקן 5364). 38% מהנשאלים מכניסים עד 4800 ₪ בחודש, 32% מכניסים בין 4800-8500 ₪, 16% מכניסים בין 8500-13,300 ₪, 6% מכניסים בין 13,300-21,000 ₪ וכ-8% מכניסים מעל ל-21,000 ₪ בחודש.

מרבית הנבדקים (62.4%) הינם בעלי בתים ואינם מקבלים הבטחת הכנסה (87.1%). כמו כן מרבית הנבדקים (74.1%) לא חוו ניתוקי חשמל בביתם, אך 26% חוו בין ניתוקים, חלקם יותר מפעם אחת. שליש מהנבדקים (33.7%) ציינו כי יש להם כסף לרופאי שיניים, 34.7% ציינו שאין להם ו-21.8% השיבו שאין להם כסף לרופא השיניים עבור כל המשפחה. כמו כן, לגבי חוגים, 27.7% ציינו שאין להם אף פעם כסף לחוגים. כמחצית מהנבדקים ציינו שיש להם חובות.

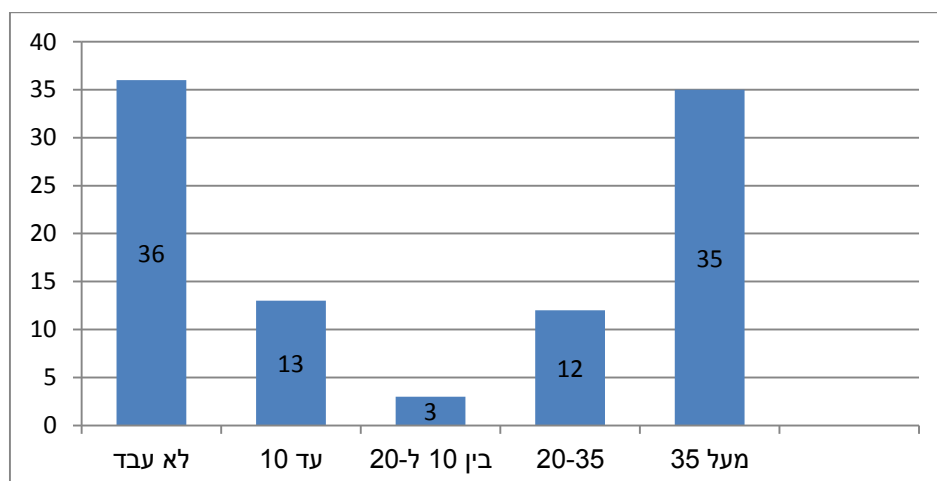
64% מכלל הנבדקים ציינו שהם מועסקים כיום. מתוך הנבדקים שעובדים, מחצית מהנבדקים (50%) ציינו שהם עובדים כשכירים, 9% עובדים כעצמאיים. מתוך כלל הנבדקים שעובדים, 13% ציינו שהם עובדים עד 10 שעות בשבוע, 3% עובדים 10-20 שעות בשבוע, 12% ציינו שהם עובדים 20-35 שעות בשבוע ו-34.7% עובדים מעל 35 שעות בשבוע. בהמשך לכך, 60.4% מכלל הנבדקים ציינו שהם המפרנסים הראשיים. כמו כן, כ-20% ציינו שהם מקבלים דמי אבטלה מעל שנתיים (10%) או פחות מכך. כ-10% ציינו שהם פנסיונרים.

41.2% מהנבדקים ציינו שלא החליפו עבודה בעשר השנים האחרונות, 17.6% החליפו פעם אחת, 17.6% החליפו פעמיים ו-23.5% החליפו שלוש פעמים. כאשר נשאלו הנבדקים כמה פעמים החליפו עבודה שלא מיוזמתם, 58.5% שללו זאת, 27.7% ציינו שהחליפו פעם אחת, 7.7% ציינו שהחליפו פעמיים ו-6.2% ציינו שהחליפו שלוש פעמים.

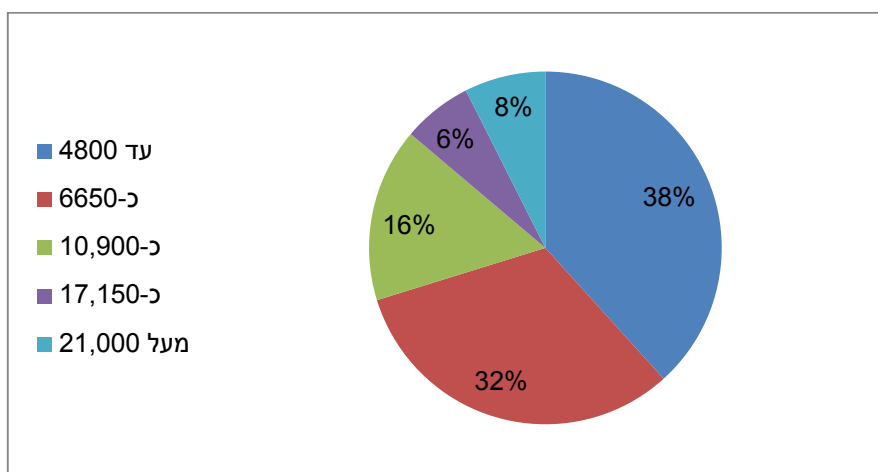
58% מכלל הנבדקים ציינו שיש להם הכנסה קבועה. 49.5% ציינו שמעולם לא קיבלו עזרה מהמשפחה, 34.7% ציינו שהם מקבלים עזרה מידי פעם ו-10% ציינו שהם מקבלים עזרה באופן קבוע. המדגם חולק לנבדקים שאינם תלויים במשפחתם (כלומר לא מסתייעים כלכלית) ונבדקים שתלויים במשפחתם (מסתייעים כלכלית).

מספר המפרנסים בבית הינו אחד בקרב 40% מהנבדקים ושניים בקרב 34.7% מהנבדקים. 10.9% ציינו שאין כלל מפרנס בבית (13.9% לא השיבו).

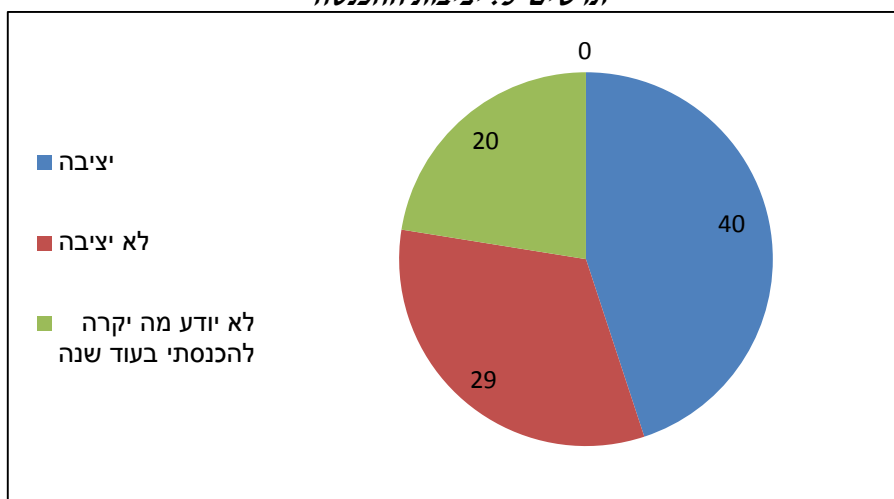
תרשים 1: שעות עבודה שבועיות במדגם

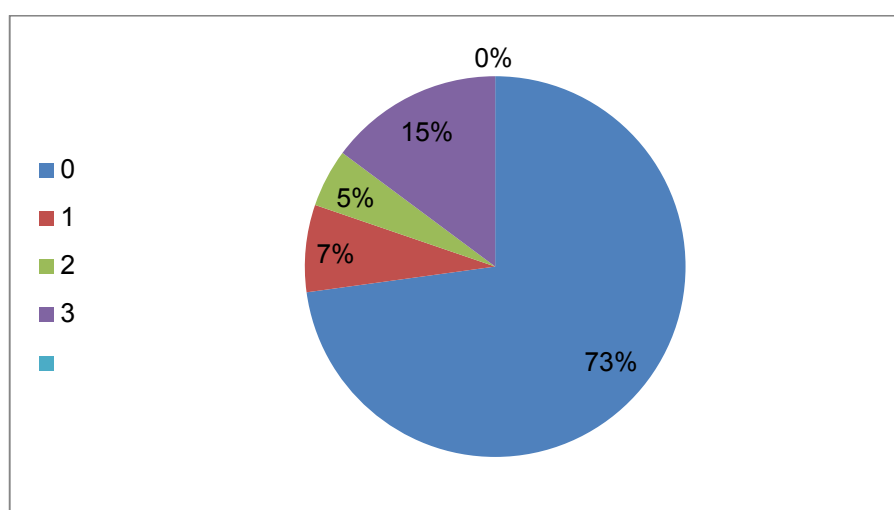
תרשים 2: גובה ההכנסה למשק בית

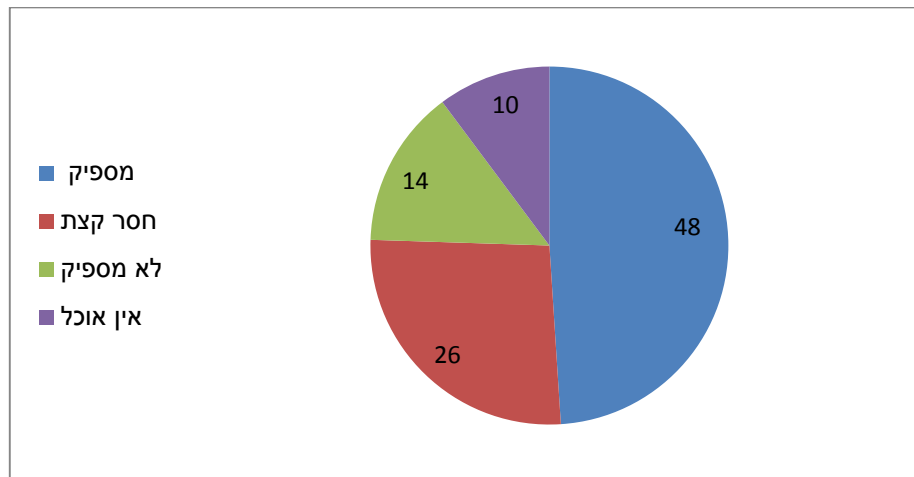
תרשים 3: יציבות ההכנסה

תרשים 4: ניתוק החשמל בבית עקב חובות

תרשים 5: האם ההכנסה מספיקה לנבדקים במדגם

3.4 דפוס ההימורים

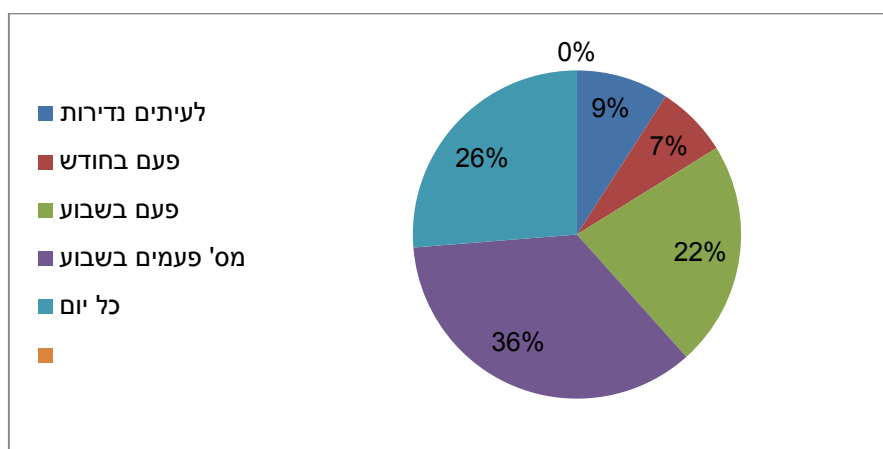
הנבדקים במדגם דיווחו כי 8.9% מהם מגיעים לעתים נדירות להמר במקום, 6.9% מגיעים פעם בחודש, 21.8% מגיעים פעם בשבוע, 34.7% מגיעים מספר פעמים בשבוע ו-25.7% מגיעים כל יום (2% לא ענו). בתוך כך, הם מוציאים בין 20 ש"ח ל-500 ש"ח בכל ביקור, ובממוצע 160 ש"ח (סטיית תקן 149). לגבי ההוצאה החודשית ציינו הנבדקים כי הם מוציאים בין 50 ש"ח ל-6000 ש"ח ובממוצע 1304.55 ש"ח (סטיית תקן 1696.19). נמצאה קורלציה חיובית גבוהה בין כמות הכסף לביקור לבין כמות הכסף לחודש ($r=.667, p<.01$).

בהמשך לכך, 18.8% מהנבדקים ציינו כי הם אף פעם לא מוציאים יותר ממה שתכננו, 21.8% ציינו כי הם עושים זאת לעתים רחוקות, 22.8% ציינו כי הם עושים זאת לעתים קרובות ו-32.7% ציינו כי הם עושים זאת תמיד (4% לא השיבו). כשנשאלו לגבי הגבלת משחקים, 21.8% טענו כי הם אף פעם לא מגבילים את המשחקים, 10.9% עושים זאת לעתים רחוקות, 22.8% עושים זאת לעתים קרובות ו-37.6% עושים זאת תמיד (6.9% לא השיבו). הנבדקים ציינו סיבות מגוונות להגעה להמר, כאשר בין הסיבות הנפוצות היו להרוויח כסף (33.7%), להעביר את הזמן (21.8%) ולפגוש חברים (11%).

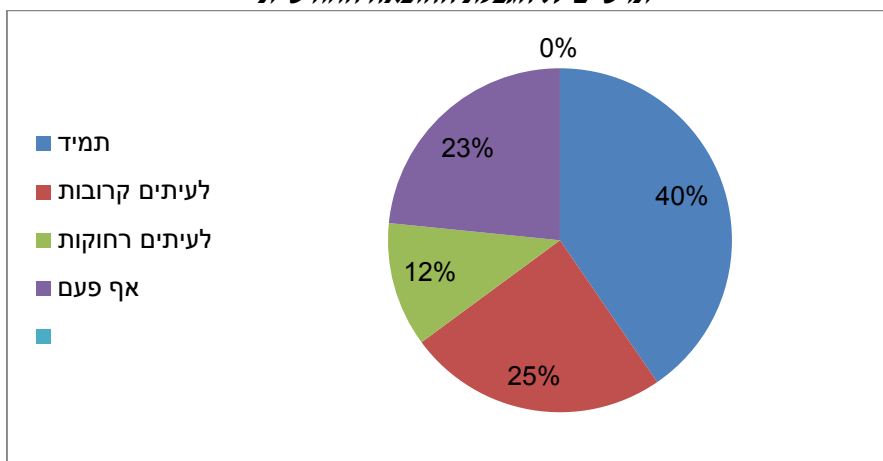
40% מכלל הנבדקים העריכו שיש להם בעיית הימורים. לבסוף, באשר להימורים שאינם קשורים ישירות למפעל הפיס או לטוטו, 67.4% השיבו כי אף פעם לא עסקו בכך, 24.8% השיבו כי הם עושים זאת לעתים נדירות, 9.9% ציינו כי הם עושים זאת לעתים קרובות ו-2% ציינו כי הם משלבים ביו סוגי ההימורים (5.9% לא השיבו).

בשקלול של המרכיבים השונים להגדרת דפוס ההימורים, 29% נמצאו כמהמרים חברתיים, 50% כמהמרים בעייתיים ו-21% כמהמרים כפייתיים. בבחינת המתאמים בין משתנה משוקלל זה לבין רכיבי ההימורים העיקריים נמצא כי משתנה זה נמצא בקורלציות חיוביות ומובהקות עם הדיווח העצמי של האדם על בעיית ההימורים שלו ($r=.673$, $p<.01$), כמות הכסף בכל ביקור ($r=.540$, $p<.01$), כמות הכסף בחודש ($r=.828$, $p<.01$), תדירות ההגעה לנקודות הפיס ($r=.592$, $p<.01$) וכמות ההוצאה העודפת להימורים ($r=.688$, $p<.01$). לפיכך, ניתן לומר כי המשתנה המשוקלל מייצג בצורה טובה את דפוס ההימורים של הנבדקים.

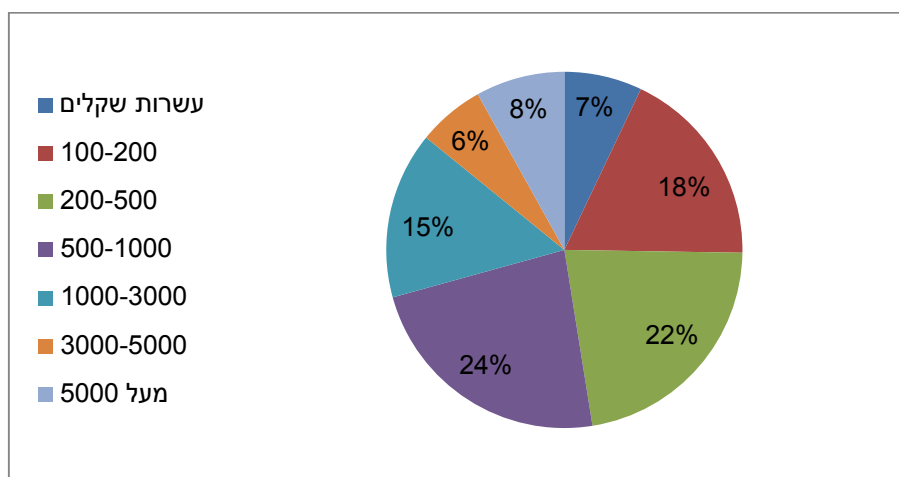
תרשים 6: תדירות הגעה לפיס פלייס

תרשים 7: הגבלת ההוצאה החודשית

תרשים 8: סכום ההוצאה החודשית על הימורים

4.4 הקשר בין המאפיינים הסוציו-דמוגרפיים ובין דפוס ההימורים

על מנת לבחון קשרים בין המשתנים הסוציו דמוגרפיים לבין דפוס ההימורים המשוקלל, נערכו מתאמי ספירמן. הממצאים מוצגים בלוח 1 להלן.

מלוח 1 עולה כי נמצאו קשרים חיוביים מובהקים בין חומרת ההימורים לבין שינויים במקומות העבודה ופיטורין ממקומות העבודה. כלומר ככל שהמשתתף החליף יותר מקומות עבודה ($r=.196$, $p<.05$), ובפרט פוטר ממקומות עבודה רבים יותר ($r=.232$, $p<.05$), כך הוא מציג דפוס הימורים בעייתי יותר. בהמשך לכך, נמצא קשר בין מספר ניתוקי החשמל לבין חומרת דפוס ההימורים ($r=.318$, $p<.01$), כאשר ככל שהיו למשתתף יותר ניתוקי חשמל, כך דפוס ההימורים שלו חמור יותר.

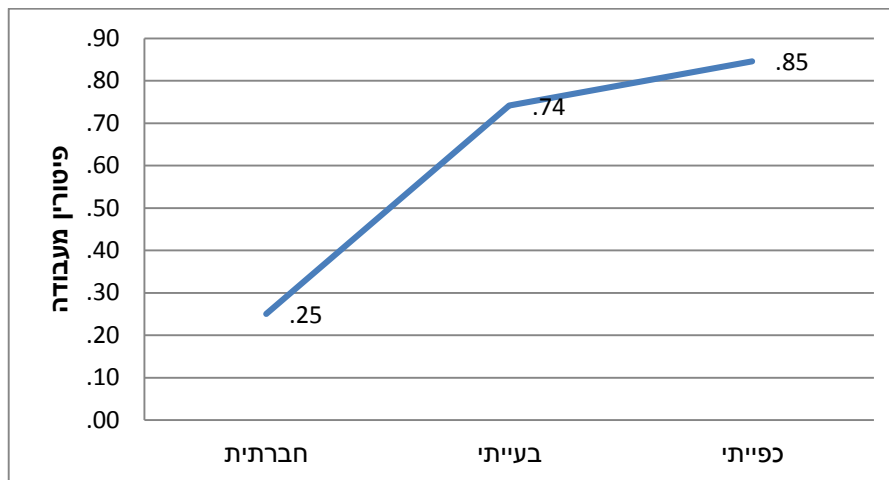
בנוסף לכך, נמצאו קשרים נוספים (אך לא מובהקים) בין חומרת ההימורים למשתנים נוספים. ראשית, נמצא קשר חיובי עם מספר ילדים, כך שככל שלאדם יש יותר ילדים, כך חומרת ההימורים גבוהה יותר ($r=.172$, $p>.05$). לא-נשואים מציגים דפוס הימורים חמור יותר בהשוואה לנשואים ($r=-.121$, $p>.05$). עוד נמצא כי יציבות ההכנסה קשורה באופן שלילי לחומרת ההימורים ($r=-.115$, $p>.05$), כך שהכנסה לא יציבה נקשרת עם דפוס הימורים חמור יותר. בהמשך לכך, הכנסה לא מספקת נקשרת עם דפוס הימורים חמור יותר ($r=-.118$, $p>.05$). דירה בבעלות נמצאה קשורה עם דפוס הימורים חמור יותר ($r=.154$, $p>.05$). ולבסוף, הימצאות חובות נמצאה קשורה לדפוס הימורים חמור יותר ($r=.107$, $p>.05$).

לוח 1: מתאמים בין חומרת דפוס הימורים משוקללת לבין משתנים סוציו דמוגרפיים

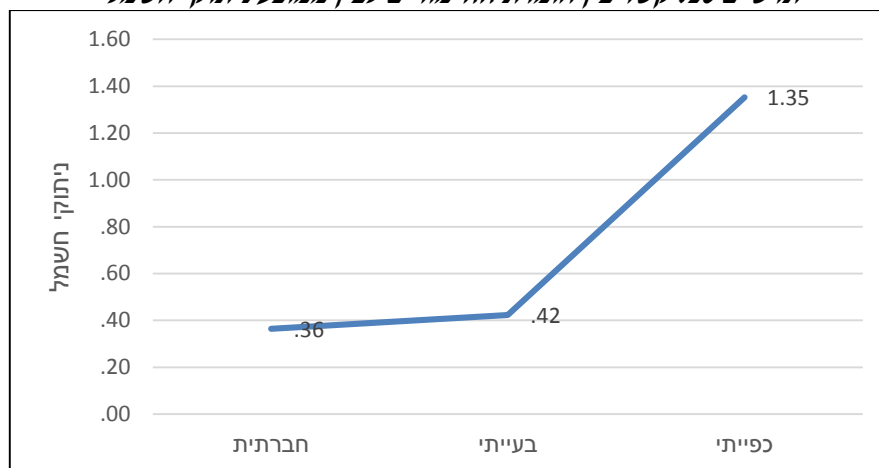
חומרת ההימורים	N	
-0.010	99	מין (1-גבר, 0-אישה)
.006	100	גיל
.172	41	מספר ילדים
.078	99	עבודה (1-עובד, 0-מובטל)
.196*	68	שינויים במקום העבודה
.232*	64	פיטורין ממקום העבודה
-.115	94	יציבות הכנסה (0-לא יציבה, 1-יציבה)
-.078	94	הכנסה
-.121	100	מצב משפחתי (0-לא נשוי, 1-נשוי)
-.022	100	ארץ לידה (1-ישראל, 0-אחר)
-.027	94	רמת השכלה
.082	62	שעות עבודה
-.118	100	הכנסה מספקת (0-לא מספיק, 1-מספיק)
-.096	93	הבטחת הכנסה (0-אין, 1-יש)
.154	97	דירה בבעלות (0-אין, 1-יש)
.107	98	חובות (0-אין, 1-יש)
-.013	90	כסף לרופא שיניים (0-אין, 1-יש)
.002	100	כסף לחוגים (0-אין, 1-יש)
.318**	84	מספר ניתוקי חשמל
-.012	85	מספר מפרנסים
-.002	100	תלות במשפחה

* $p < .05$, ** $p < .01$

תרשים 9: קשר בין חומרת ההימורים לבין ממוצע פיטורין מעבודה

תרשים 10: קשר בין חומרת ההימורים לבין ממוצע ניתוקי חשמל

5.ד הקשר בין המאפיינים הסוציו-דמוגרפיים ובין דיווח עצמי על בעיית הימורים

כאמור, במחקר נשאלו המשתתפים האם להערכתם יש להם בעיית הימורים. בטרם ננתח את הקשרים עם המאפיינים הסוציו-דמוגרפיים, נראה כי על פי הלוח הבא ישנה הלימה רבה בין תשובותיהם על שאלה זו ובין מצבם האובייקטיבי כפי שניתחנו מתוך כלל תשובותיהם.

לוח 2: קשר בין דיווח סובייקטיבי על בעיית הימורים ובין קטגוריות חומרת ההימורים

	יש בעיה	אין בעיה	
חברתית	0	27	27
	0.0%	48.2%	28.1%
בעייתי	20	28	48
	50.0%	50.0%	50.0%
כפייתי	20	1	21
	50.0%	1.8%	21.9%
	40	56	96
	100.0%	100.0%	100.0%

נמצא קשר מובהק בין הדיווח העצמי של הנבדקים לבין סיווג הנבדקים על פי שיקלול דפוס ההימורים ($X^2=44.08, p<.01$). כלל המהמרים שסווגו כחברתיים דווחו שאין להם בעיית הימורים, וכמעט כל המהמרים שסווגו ככפייתיים דווחו שיש להם בעיית הימורים. בקרב המהמרים הבעייתיים, כ-58% סבורים שאין להם בעיית הימורים, וכ-42% סברו שכן.

לוח 3: מתאמים בין דיווח עצמי על בעיית הימורים לבין משתנים סוציו דמוגרפיים

בעיית הימורים (0-לא, 1-כן)	N	
-.023	99	מין (1-גבר, 0-אישה)
.007	100	גיל
.132	41	מספר ילדים
.043	95	עבודה (1-עובד, 0-מובטל)
-.003	64	שינויים במקום העבודה
.080	61	פיטורין ממקום העבודה
-.116	94	יציבות הכנסה (0-לא יציבה, 1-יציבה)
-.072	94	הכנסה
-.121	100	מצב משפחתי (0-לא נשוי, 1-נשוי)
-.022	100	ארץ לידה (1-ישראל, 0-אחר)
-.003	100	רמת השכלה
.113	62	שעות עבודה
-.134	100	הכנסה מספקת (0-לא מספיק, 1-מספיק)
.048	93	הבטחת הכנסה (0-אין, 1-יש)
.069	97	דירה בבעלות (0-אין, 1-יש)
.169*	94	חובות (0-אין, 1-יש)
-.097	86	כסף לרופא שיניים (0-אין, 1-יש)
.018	96	כסף לחוגים (0-אין, 1-יש)
.293**	84	מספר ניתוקי חשמל
-.012	85	מספר מפרנסים
.102	100	תלות במשפחה

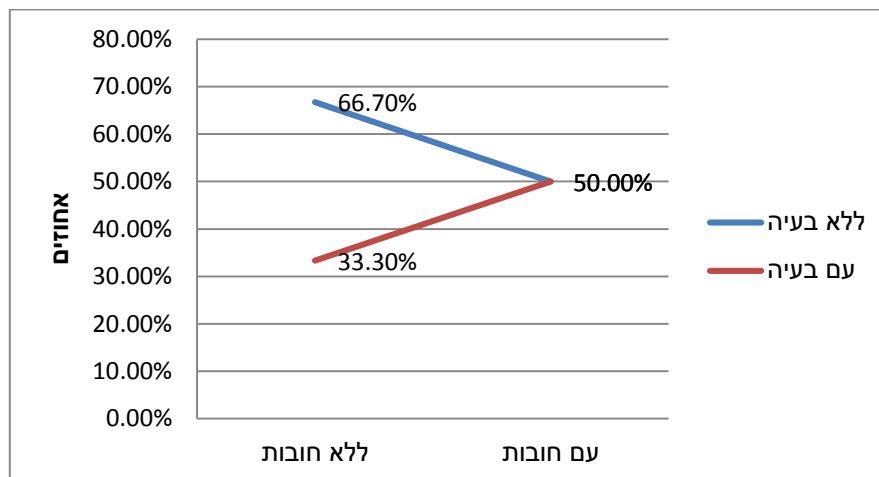
* $p<.05$, ** $p<.01$

מלוח 3 עולה כי נמצאו קשרים חיוביים מובהקים בין דיווח על עצמי בעיית הימורים ובין הימצאות חובות ($r=.169, p<.05$) ומספר ניתוקי החשמל ($r=.293, p<.01$).

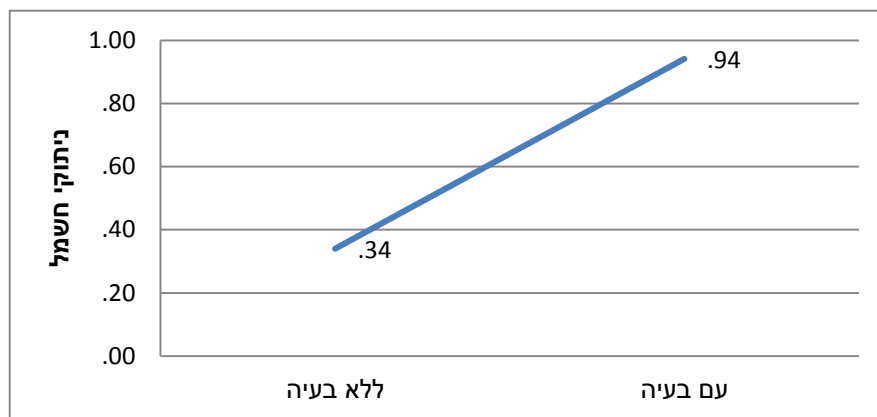
בנוסף לכך, נמצאו קשרים נוספים (אך לא מובהקים) בין דיווח על בעיית הימורים למשתנים נוספים. ראשית, נמצא קשר חיובי עם מספר ילדים, כך שככל שלאדם יש יותר ילדים, כך הוא מדווח על בעיית הימורים ($r=.132, p>.05$). עוד נמצא כי יציבות ההכנסה קשורה באופן שלילי לחומרת ההימורים ($r=-.116, p>.05$), כך שהכנסה לא יציבה נקשרה עם בעיית הימורים. בהמשך לכך, הכנסה לא מספקת נקשרה עם בעיית הימורים ($r=-.118, p>.05$). כמו כן נמצא כי לא-נשואים מדווחים על בעיית הימורים יותר מאשר נשואים ($r=-.121, p>.05$).

בניתוח נוסף נמצא כי תדירות ההגעה לנקודות הפיס קשורה באופן חיובי לגיל האדם ($r=.266, p<.01$), כך שככל שהאדם מבוגר יותר הוא מגיע יותר לנקודות הפיס. בנוסף, תדירות ההגעה קשורה בקשר שלילי להשכלה ($r=-.257, p<.05$); כלומר, ככל שהאדם פחות משכיל כך הוא מגיע בתדירות גבוהה יותר. כמו כן, תדירות ההגעה נקשרה בקשר חיובי למספר ניתוקי החשמל בבית וכן בקשר חיובי לבעלות על בית ($r=.230, p<.05$).

תרשים 11: קשר בין דיווח עצמי על בעיית הימורים ובין חובות

תרשים 12: קשר בין דיווח עצמי על בעיית הימורים ובין ניתוקי חשמל

ד.6 הקשר בין הימורים ואנשים עניים במיוחד

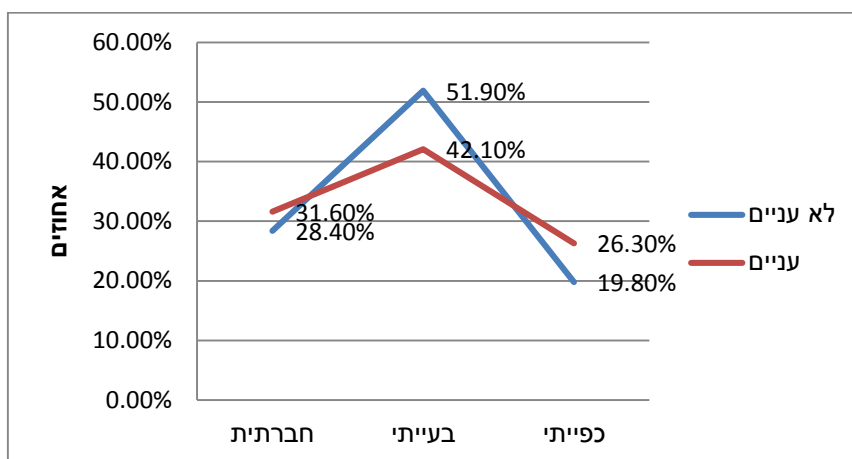
ניסיתי לבדוק מהו פרופיל המהמר בקרב הפלח של העניים במיוחד מתוך המדגם. אפיינתי אותם בעזרת המשתנים הבאים: משקי בית בעלי הכנסה נמוכה (מתחת ל-4,800 ₪ לחודש), ללא כסף לרופא שיניים ועם חובות. לאחר מכן, נבחנה שכיחות הופעת בעיות הימורים בקרב תת מדגם זה לעומת שאר המדגם, כפי שמופיע בלוחות שלהלן:

לוח 4: קשר בין חומרת בעיית ההימורים לבין אנשים עניים במיוחד

	לא עניים	עניים	סך הכל
חברתית	23	6	29
	28.4%	31.6%	29.0%
בעיית	42	8	50
	51.9%	42.1%	50.0%
כפייתי	16	5	21
	19.8%	26.3%	21.0%
סך הכל	81	19	100
	100.0%	100.0%	100.0%

בבחינת הקשר בין המשתנים, לא נמצא קשר מובהק ($X^2=0.662$, $p=.718$). יחד עם זאת, קיימת מגמה לפיה, בקרב העניים קיים שיעור גבוה יותר של מהמרים כפייתיים (26.3%) בהשוואה ללא-עניים (19.8%).

תרשים 13: קשר בין עוני וחומרת הימורים

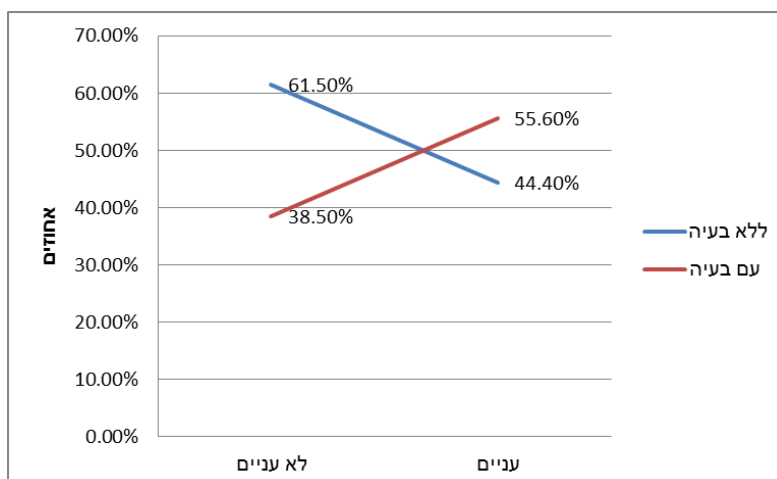

לוח 5: קשר בין דיווח עצמי על בעיית ההימורים לבין אנשים עניים במיוחד

סך הכל	עניים	לא עניים	
56	8	48	ללא בעיה
58.3%	44.4%	61.5%	
40	10	30	עם בעיה
41.7%	55.6%	38.5%	
96	18	78	סך הכל
100.0%	100.0%	100.0%	

גם כאן, בבחינת הקשר בין המשתנים, לא נמצא קשר מובהק ($X^2=1.758$, $p=.185$). יחד עם זאת, קיימת מגמה, לפיה ישנו שיעור גבוה יותר של עניים שדיווחו שיש להם בעיה (55.6%) בהשוואה ללא עניים (38.5%).

תרשים 14: קשר בין דיווח עצמי על בעיית הימורים ובין הימצאות חובות

בבחינת הקשר בין מידת העניות לבין שיעור ההוצאה החודשי להימורים מההכנסה, נמצא כי עניים מוציאים בממוצע 33.11% מהכנסתם החודשית, בעוד שאנשים שאינם עניים מוציאים בממוצע רק 21.75%. נתון זה לא נמצא מובהק ($t=1.18$, $p=.239$).

7.4 קשר בין שיעור ההוצאות על הימורים ובין משתנים סוציו-דמוגרפיים

בלוח 6 בודדתי כמשתנה תלוי את שיעור ההוצאה החודשית על הימורים מתוך ההכנסה הכוללת למשק בית.

בניתוח זה נמצא קשר חיובי מובהק בין שיעור ההוצאה החודשי על הימורים ובין הימצאותם של חובות ($r=.222$, $p<.05$), כלומר אנשים שנמצאים בחובות, מוציאים יותר ממשכורתם החודשית על הימורים. בנוסף לכך, נמצא כי שינויים במקום העבודה ($r=.231$, $p<.05$) ובפרט פיטורין ממקום העבודה ($r=.209$, $p<.05$) קשורים באופן חיובי לשיעור ההוצאה החודשי על הימורים, כאשר תדירות גבוהה של החלפות עבודה קשורה עם סכומים גבוהים יותר המוצאים על הימורים.

בהמשך לכך, נמצא כי אנשים עם הכנסה לא יציבה נוטים להוציא יותר על הימורים בחודש ($r=-.250$, $p<.05$). כמו כן ככל שההכנסה של הפרט גבוהה יותר, כך הוא נוטה להוציא פחות על הימורים ($r=-.343$, $p<.01$). עוד נמצא כי מספר ניתוקי החשמל קשור באופן חיובי להוצאה חודשית על הימורים ($r=.342$, $p<.01$). נמצאו מתאמים שליליים (אך לא מובהקים) בין שיעור ההוצאה החודשי לבין מצב משפחתי ($r=-.154$, $p=.137$) וכן עם מספר המפרנסים בבית ($r=-.160$, $p=.152$), כאשר לא-נשואים מוציאים יותר ממשכורתם החודשית להימורים.

לוח 6 : מתאמים בין הוצאה חודשית על הימורים לבין משתנים סוציו דמוגרפיים

הוצאה חודשית על להימורים	N	
-0.015	95	מין (1-גבר, 0-אישה)
.051	95	גיל
.241	41	מספר ילדים
-.090	95	רמת השכלה
.037	94	עבודה (1-עובד, 0-מובטל)
.231*	67	שינויים במקום העבודה
.209*	63	פיטורין ממקום העבודה
-.250*	94	יציבות הכנסה (0-לא יציבה, 1-יציבה)
-.343**	95	הכנסה
-.154	95	מצב משפחתי (0-לא נשוי, 1-נשוי)
.149	95	ארץ לידה (1-ישראל, 0-אחר)
-.037	60	שעות עבודה
-.117	95	הכנסה מספקת (0-לא מספיק, 1-מספיק)
-.012	90	הבטחת הכנסה (0-אין, 1-יש)
.121	94	דירה בבעלות (0-אין, 1-יש)
.222*	95	חובות (0-אין, 1-יש)
-.035	86	כסף לרופא שיניים (0-אין, 1-יש)
-.001	95	כסף לחוגים (0-אין, 1-יש)
.342**	81	מספר ניתוקי חשמל
-.160	82	מספר מפרנסים
.015	95	תלות במשפחה

* $p < .05$, ** $p < .01$

8.ד הימורים ויציבות תעסוקה

במסגרת השלב המקדים של האישוש הסטטיסטי בנינו מדד של "יציבות תעסוקה" הלוקח בחשבון את שלושת הנתונים הבאים: (1) מספר החלפות העבודה בעשור האחרון. (2) החלפות עבודה שלא ביוזמת הנבדק (3) יציבות ההכנסה. בחישוב מתאמי ספירמן בין מדד יציבות התעסוקה לבין

המדדים התלויים העיקריים של המחקר הנוכחי נמצא כי ככל שהיציבות התעסוקתית נמוכה כך גוברים הסיכויים לדפוס כפייתי בהימורים ($r = -.172, p < .05$). בהמשך לכך, נמצא קשר שלילי (אך לא מובהק) בין היציבות התעסוקתית לבין דיווח אישי על בעיית הימורים ($r = -.102, p = .340$). כלומר, אנשים המדווחים על בעיות הימורים מדווחים גם על חוסר יציבות גבוה יותר מבחינה תעסוקתית.

לבסוף, לא נמצא קשר מובהק בין יציבות תעסוקתית לבין הוצאה עודפת להימורים ($r = .020, p = .851$).

9.2 הבדיקה האקונומטרית

כדי להפעיל את השיטה המולטינומית חשוב לבדוק קודם שמתקיימים התנאים ההכרחיים להפעלת התקינה, ובפרט חוסר השפעה של ערכים קיצוניים והעדר מולטיקולינאריות. לגבי הסוגיה הראשונה חשוב לזכור שהערכים נלקחו מהסקלה של התשובות לשאלונים, אשר מראש מונעת השתנות גדולה עקב המספר המוגבל של קטגוריות התשובה.⁴ ביחס למולטיקולינאריות עשינו בדיקה מקדימה על הקשר בין המשתנה התלוי והמשתנים המוסברים כשהם מורצים כל פעם בנפרד, במטרה להבין האם קיים קשר בין המשתנה המסביר והמוסבר תחת תנאים של אי-קיום מולטיקולינאריות. קבלנו מספר קשרים מובהקים, ביניהם:

נישואים (התקבלה מובהקות בהימורים בעייתיים אך לא בכפייתיים), אי בעלות על בית (בהימורים כפייתיים), מספר החלפות עבודה (בהימורים כפייתיים – קשר כמעט מובהק עם הסתברות של 0.11), מספר פיטורים מהעבודה (נמצא קשור גם להימורים בעייתיים וגם לכפייתיים), ומספר ניתוקי חשמל (נמצא קשור להימורים כפייתיים).

לאחר בדיקה זו הקפדנו להוסיף את המשתנים המסבירים באופן הדרגתי, תוך שמירה על מצב בו לא מוכנסים במקביל משתנים שקיימת בהם פוטנציאל משמעותי לקו-לינאריות (לדוגמה: חובות וניתוקי חשמל). התוצאות שמוצגות בהמשך משקפות רק חלק מהבדיקות שנעשו, והן נבחרו במטרה להדגיש את המשתנים שהראו השפעה משמעותית יותר על חומרת ההימורים.

⁴ למרות זאת בדקנו גם הוצאת תצפיות קיצוניות בחלק מהגרסיות והתוצאות לא הושפעו.

הבדיקה המולטינומית מאפשרת לנו להתמקד בקטגוריות השונות, כאשר באופן טבעי הקטגוריה המעניינת ביותר היא זו של המהמר הכפייתי. לפני ההתמקדות בניתוח של המהמר הכפייתי, אנו מראים בלוח 7 את התוצאות עבור המהמר הבעייתי.

לוח 7: ממצאי הרגרסיה לניבוי מהמר בעייתי

Exp(B)	Sig.	df	Wald	Std. Error	B	
.977	.508	1	.437	.035	-.023	גיל
1.112	.847	1	.037	.549	.106	יציבות הכנסה
.932	.874	1	.025	.443	-.070	מספר ניתוקי חשמל
1.000	.329	1	.953	.000	.000	הכנסה
.375	.257	1	1.283	.866	-.981	השכלה
.967	.873	1	.026	.208	-.033	שעות עבודה
3.752	.093*	1	2.829	.786	1.322	יליד הארץ
1.554	.583	1	.302	.803	.441	חובות
6.416	.024**	1	5.077	.825	1.859	מצב משפחתי (לא נשוי)
1.146	.871	1	.026	.841	.136	הכנסה מספקת
.471	.502	1	.451	1.122	-.753	בעלות על בית
1.817	.451	1	.567	.793	.597	כסף לרופא שיניים

$N = 69$, R בריבוע (Nagelkerke) = .451. * $p < .1$, ** $p < .05$, *** $p < .01$

בניתוח התכונות של המהמרים הבעייתיים, נמצא כי ילידי הארץ מציגים דפוס הימורים בעייתי יותר בהשוואה לאלו שאינם ילידי הארץ. בנוסף לכך, נמצא כי אנשים שאינם נשואים מציגים דפוס הימורים בעייתי יותר בהשוואה לאנשים נשואים.

כעת נעבור לניתוח של המהמר הכפייתי שהוא למעשה הניתוח המשמעותי מנקודת ראות של העבודה. כאמור בצענו מספר רב של רגרסיות וכאן אנו מדווחים על הרגרסיות בהן התקבלו תוצאות מובהקות. הרגרסיה הראשונה מוצגת בלוח 8.

בניבוי רמת הכפייתיות בהימורים, נמצא כי ככל שהנבדק מבוגר יותר, יש לו סיכוי נמוך יותר להיות מהמר כפייתי. בנוסף, נמצא כי ככל שמספר ניתוקי החשמל גבוה יותר, יש לנבדק סיכוי גדול יותר (פי 3.5) להיות מהמר כפייתי. לבסוף, בעלות על בית נמצאה כבעלת קשר שלילי להימור כפייתי.

חשוב לציין שמספר גבוה של ניתוקי חשמל⁵ נחשב למשתנה המעיד על חוסר יציבות משמעותי בהכנסה, בהינתן שהשימוש בחשמל היא פעולה יום-יומית בכול משקי הבית בארץ. העובדה שמשתנה זה מעלה את ההסתברות להיות מהמר כפייתי פי שלושה, מעידה על קשר מובהק בין חוסר יציבות בהכנסה לבין היותו של הפרט מהמר כפייתי.

לוח 8: ממצאי הרגרסיה לניבוי מהמר כפייתי

	Exp(B)	Sig.	df	Wald	Std. Error	B
גיל	.931	.088*	1	2.907	.042	-.072
יציבות הכנסה	1.052	.943	1	.005	.706	.050
מספר ניתוקי חשמל	3.418	.032**	1	4.588	.574	1.229
הכנסה	1.000	.262	1	1.259	.000	.000
השכלה	.191	.151	1	2.058	1.154	-1.655
שעות עבודה	1.611	.130	1	2.290	.315	.477
יליד הארץ	1.009	.993	1	.000	1.048	.009
חובות	.636	.624	1	.240	.924	-.453
מצב משפחתי (לא נשוי)	3.096	.286	1	1.136	1.060	1.130
הכנסה מספקת	.542	.610	1	.260	1.201	-.613
בעלות על בית	.057	.042**	1	4.141	1.411	-2.872
כסף לרופא שיניים	.412	.385	1	.755	1.020	-.887

*p<.1, **p<.05, ***p<.01

.451 = (Nagelkerke) R בריבוע, 69 = N

בלוח 9 מוצגת רגרסיה נוספת בה התקבלו תוצאות מובהקות.

בשינויים קלים מהרגרסיה הקודמת, נמצא קשר בין הימורים כפייתיים ובין אי יכולת לשלם על חוגים לילדים (סיכוי יורד פי 5 אצל מהמרים כפייתיים). חשוב לציין שאי-מציאת מקורות מימון לחוגים לילדים נחשב בספרות כמשתנה המעיד על מגבלת נזילות חומרה, בדומה לאי מציאת כסף לטיפול שיניים.⁶

⁵ דוגמה נוספת של תוקף משתנה זה בקרב פרטים בעלי הכנסה נמוכה ניתן למצוא במחקר של הפעלת השנה הראשונה של מס הכנסה שלילי (עמ' 69) – אשר הראה כי מענק העבודה הקטין את מספר ניתוקי החשמל בקרב פרטים אלה. הדבר מעיד על בעיית נזילות חמורה, אשר עשוי לגרום לפרטים להמר במכונות הפיס כדרך להשיג מקורות להתמודדות עם המצב הבעייתי.

⁶ ניסינו גם את המשתנה הזה ובחלק מהרגרסיות התקבל כמובהק; לא ניתן היה להוסיף אותו לרגרסיה הנוכחית עקב החשש למולטיקולינאריות.

לוח 9: ממצאי הרגרסיה לניבוי מהמר כפייתי

Exp(B)	Sig.	df	Wald	Std. Error	B	
1.578	.117	1	2.452	.291	.456	שעות עבודה
1.000	.147	1	2.100	.000	.000	שיעור הכנסה
.932	.066*	1	3.378	.038	-.070	גיל
.254	.201	1	1.632	1.073	-1.371	השכלה
2.940	.019**	1	5.485	.460	1.078	ניתוקי חשמל
1.602	.477	1	.505	.664	.471	יציבות תעסוקה
.097	.046**	1	3.966	1.174	-2.338	בעלות על דירה
.790	.809	1	2.810	.974	-.236	יליד הארץ
.202	.094*	1	2.810	.954	-1.599	יכולת לשלם על חוגים לילדים

*p<.1 **p<.05, ***p<.01

.395 = (Nagelkerke) R בריבוע, 76 = N

על מנת להעמיק בניתוח על ההשפעה בין חוסר יציבות תעסוקתית והיותו של הפרט מהמר כפייתי, הרצנו מספר משתנים שקשורים לחוסר יציבות תעסוקתית: פרטים שפוטרו מספר פעמים מהעבודה, פרטים שעבדו במקומות עבודה רבים בתקופה האחרונה והאינטראקציה ביניהם. אחת הבעיות של הבדיקה הזו, היא שלא כל הפרטים ענו לכל שאלה, ולכן מספר התצפיות יורד באופן משמעותי (ל-60 תצפיות). על כן נציג רגרסיה זו רק בנספח העבודה, כי התוקף הסטטיסטי שלה נמוך יותר. הרגרסיה (נספח 3) הראתה על קיום קשר בין הימורים כפייתיים ובין מספר הפיטורים בעשור האחרון, כאשר ככל שהאדם פוטר יותר פעמים כך גדלים הסיכויים שהוא מהמר כפייתי.

בבדיקה האחרונה (לוח 10), ביצענו רגרסיה נוספת כאשר המשתנה התלוי הוחלף בדיווח עצמי על בעיית הימורים.

בניבוי דיווח עצמי על בעיית הימורים, נמצא כי מספר ניתוקי החשמל קשור בקשר חיובי לסבירות לבעיית הימורים (פי 3). בהמשך לכך, מספר שעות עבודה נמצאו קשורות בקשר חיובי עם דיווח עצמי על בעיית הימורים (בניגוד להשערות המחקר). כמו כן הכנסה מספקת ובעלות על בית נמצאו בקשרים שליליים, כלומר מי שמדווח על הכנסה מספקת או על בעלות על בית יש לו סיכוי נמוך יותר לדווח על בעיית הימורים.

לוח 10: ממצאי הרגרסיה לניבוי דיווח עצמי על בעיית הימורים

Exp(B)	Sig.	df	Wald	Std. Error	B	
.955	.149	1	2.087	.032	-.046	גיל
1.442	.464	1	.537	.499	.366	יציבות הכנסה
2.975	.010***	1	6.649	.423	1.090	מספר ניתוקי חשמל
1.000	.415	1	.665	.000	.000	הכנסה
.485	.377	1	.779	.820	-.724	השכלה
1.488	.060*	1	3.526	.212	.398	שעות עבודה
.765	.712	1	.137	.724	-.268	יליד הארץ
.312	.112	1	2.522	.733	-1.164	חובות
1.423	.659	1	.195	.798	.353	מצב משפחתי (לא נשוי)
.198	.088*	1	2.918	.947	-1.618	הכנסה מספקת
.165	.088*	1	2.911	1.058	-1.804	בעלות על בית
.887	.879	1	.023	.784	-.120	כסף לרופא שיניים

*p<.1, **p<.05, ***p<.01

.335 = (Nagelkerke) R בריבוע, 66 = N

ה. דיון בממצאים

ה.1 פרופיל המהמר במתחמי הפיס-place ביחס לאוכלוסייה הכוללת

הממצאים מראים באופן ברור כי המהמרים במתחמים הללו מגיעים ברובם הגדול מהשכבות החלשות בחברה. השכר הממוצע של משק הבית שלהם נמוך ב-56% מהכנסה הממוצעת, וב-36% מההכנסה החציונית למשק בית בישראל, והמהמר הממוצע שייך לעשירון השלישי בחברה.⁷

אוכלוסיית המהמרים גם פחות משכילה. אם בכלל החברה שיעור בעלי תארים אקדמיים עומד על 28%,⁸ הרי שבמדגם שלנו הוא עומד על 12%. בצד השני של הסקאלה, באוכלוסייה הכללית שיעור אלו שלמדו עד 8 שנות לימוד עומד על 9.5%, ובמדגם שלנו על 11.5%, פער קטן למדי, אך שיעור הלומדים עד 10 שנות לימוד עומד באוכלוסייה על 9.5% נוספים,⁹ ואילו במדגם שלנו על 18%,

⁷ מתוך "הכנסות והוצאות משק הבית: נתונים מסקר הוצאות משק הבית 2013; סיכומים כלליים", למ"ס:

⁸ סקר ארוך טווח - אומדנים ראשוניים של המחזור הראשון, 2013, למ"ס

⁹ שנתון סטטיסטי לישראל 2015, מס' 66 פרק 8, מספר לוח 72, למ"ס

כמעט פי שניים. שיעור הבעלות על דירות במדגם עומד על 35% בלבד לעומת 67.9% באוכלוסייה הכוללת.¹⁰

אוכלוסיית המדגם מכילה שיעור של עולים גבוה מהאוכלוסייה הכוללת (37% מול 25%), כמו כן המשפחות של המשתתפים במדגם פחות יציבות. 38.6% מהמשתתפים ענו כי הם נשואים ביחס ל-57% באוכלוסייה הכוללת, ושיעור הגרושים במדגם (18.8%) עומד על פי שלוש משיעורם באוכלוסייה (6.1%).¹¹

בבחינת השאלות הסובייקטיביות אותן נשאלו המשתתפים, עולה כי כ-69% דווחו כי הכנסתם אינה יציבה, ורק 49% טענו כי הכנסתם מספיקה להם.

בבדיקת תשובות המשתתפים לגבי הרגלי ההימורים שלהם, ניתן לראות כי רוב השוהים במתחמים מגיעים אליהם בתדירות גבוהה- לפחות מספר פעמים בשבוע אם לא בכל יום, כאשר ההוצאה הממוצעת לאדם עומדת על כ-1304 ₪ לחודש שמהווים כ-16.5% מההכנסה הממוצעת של משתתפי המדגם. אין זה מפתיע כי כ-40% מהמשתתפים מדווחים כי יש להם בעיית הימורים.

ה.2 הקשר בין מצב סוציו-אקונומי לחומרת דפוס ההימורים

הנתון המובהק ביותר שחזר לאורך כל הבדיקות כמנבא חומרת דפוס ההימורים, הוא מספר ניתוקי החשמל עליו דיווח המשתתף. ניתוקי חשמל מהווים אינדיקציה משמעותית למצב סוציו-אקונומי קשה של משק הבית, מאחר והוא מבטא חוסר יכולת של משק הבית לשלם עבור מוצר בסיסי. באחת הרגרסיות מצאנו גם קשר בין חומרת דפוס ההימורים ובין אי היכולת לשלם עבור חוגים לילדים.

בכל המחקר לא מצאנו קשר מובהק בין גובה ההכנסה לחומרת ההימורים אך נמצא באופן מובהק כי שיעור ההוצאה על הימורים עולה ככל שההכנסה יורדת, וכן נמצא קשר בין שיעור ההוצאה החודשי ובין קיומם של חובות. ראינו כי השאלה הסובייקטיבית של "חוסר הכנסה מספקת" כן קשורה לבעיית ההימורים. בנוסף מצאנו קשר לא מובהק בין עוני, כפי שהגדרנו לעיל, ובין חומרת ההימורים.

¹⁰ הדיוור בישראל-ממצאים מסקר הוצאות משק הבית, 2012, למ"ס

¹¹ אוכלוסיית בני 15 ומעלה, לפי דת, מצב משפחתי, מין וגיל, מתוך השנתון הסטטיסטי לישראל, למ"ס.

ניתן לשער לאור ממצאים אלו כי ההידרדרות להימורים כפייתיים איננה תלויה בקשיים כלכליים בלבד, אלא נדרש גם ערעור משמעותי של שגרת החיים הפיננסית שמביא אולי לכדי ייאוש ולפנייה לכסף הקל (לכאורה) שבהימורים.

ה.3 הקשר בין יציבות תעסוקתית וחומרת דפוס ההימורים

לכל אורך המחקר לא נמצא קשר מובהק בין אבטלה ובעיית הימורים. עם זאת, נמצא קשר בין מספר החלפות העבודה בעשור האחרון, וכן בין מספר הפיטורים לבין חומרת דפוס ההימורים ושיעור ההוצאה החודשית על הימורים. שיעור ההוצאה החודשית על הימורים נמצא קשור גם לדיווח על חוסר יציבות בהכנסה.

ברגרסיות מצאנו כי ישנו קשר בין אי בעלות על דירה ובין חומרת דפוס הימורים, וכן עם דיווח עצמי על בעיית הימורים. דיווח על מחסור בהכנסה נמצא קשור באופן מובהק לדיווח עצמי על בעיית הימורים.

משתנה חשוב שלכל אורך העבודה לא נמצא קשור לבעיית הימורים, על אף השערות המחקר, הוא אבטלה או עבודה במשרה חלקית. ייתכן והדבר נובע מהיותם של ההימורים פורקי לחצים לא פחות מאשר ממלאי זמן פנוי. בהיבט זה, ייתכן ונכון היה להבחין בין בעיית אי-תעסוקה ובין בעיית חוסר יציבות תעסוקתית או השתכרות נמוכה, אשר המשמעויות המנטאליות שלה עבור האדם הן כנראה שונות. בשאלה בה נשאלו הנבדקים לסיבת הגעתם למתחם, 62% מאלו שמוציאים מעל 30% מהכנסתם על הימורים ענו שהסיבה היא בשביל "להרוויח כסף", בעוד השאר התחלקו בין התשובות "לפגוש חברים" ו"להעביר את הזמן". חלוקה זו מעלה את ההשערה כי עודף זמן בשל אבטלה לאו דווקא מגביר את הסיכויים להיחפז למהמרים כפייתיים ובעייתיים.

המשתנים שכן נמצאו קשורים לבעיות הימורים, כגון ניתוקי חשמל, העדר כסף לחוגים, ריבוי פיטורים מהעבודה וחובות, מעלים את ההשערה כי חוסר יכולת להתנהל מבחינה פיננסית ולצפות את העתיד מהווה גורם מכריע בהתפתחות בעיית הימורים, יותר מאשר זמן פנוי בשל העדר עבודה. יתרה מכך, העובדה שמשתנה הפיטורים נמצא מובהק מתיישב עם האפשרות שחלק מהפרטים שאופיינו בניתוקי חשמל ושאינם מסוגלים לשלם חוגים לילדים הושפעו גם מאי-יציבות תעסוקתית, דבר הדורש שימוש במשתני אינטראקציה. עקב מיעוט התצפיות והחשש למולטיקולינאריות אנו לא מציגים תוצאות אלה, אך קבלנו עדויות שהולכות בכיוון זה. כדי לקבל

יותר ביטחון ביחס למובהקות של תוצאה זו רצוי יהיה לחזור על בדיקות מסוג זה במדגמים גדולים יותר בעתיד.

1. סיכום ומסקנות

ממצאי המחקר מראים כי רוב הלקוחות של מתחמי הפיס-place מגיעים מהשכבות החלשות. הכנסתם של הלקוחות הללו מתחת לממוצע, השכלתם מתחת לממוצע, ומצבם התעסוקתי אינו שפיר. עבודתם, לרוב, אינה יציבה דיה ואינה מספיקה: למחצית מהם יש חובות, ולחלק לא קטן אף ניתוקי חשמל. לרובם אין מספיק כסף לרופא שיניים עבור כל המשפחה. בבחינת הרגלי ההימורים של אותם אנשים נמצא כי רובם אינם לקוחות מזדמנים במקום. הם מגיעים בתדירויות גבוהות ומוציאים בממוצע סכומי כסף גדולים בהשוואה ליכולות הכלכליות שלהם. מתשובותיהם לשאלות הסובייקטיביות בשאלון ניכר כי רובם מודעים לבעיית ההימורים שלהם ולחוסר יכולתם להגביל את הוצאותיהם.

במחקר זה ניסיתי להראות קשר בין חוסר יציבות תעסוקתית והימורים, מתוך השערה כי ההימורים מהווים פתח בריחה מבעיות השגרה והפרנסה, תוך הקניית אפשרות להרוויח כסף. ביחס למהמרים הבעייתיים מצאתי כי קבוצה זו מורכבת יותר מילידי הארץ מאשר עולים חדשים, יותר מרווקים מאשר נשואים, ויותר מצעירים מאשר מבוגרים. באופן טבעי מעניין במיוחד לחקור את הקשר בין תכונות הפרטים בקרב קבוצת המהמרים הכפייתיים המאופיינים, בין השאר, בכך שהם מהמרים סכומים משמעותיים מתוך הכנסתם, מבליים זמן רב במתחמי הפיס, חוזרים למקום לפחות מספר פעמים בשבוע, מוציאים יותר כסף ממה שתכננו מראש והם מגדירים את עצמם ככאלה שיש להם בעיית הימורים.

בקרב קבוצת המהמרים הכפייתיים מצאתי שקיים מתאם חיובי בין הימור כפייתי לבין קיום חובות ומספר פיטורין בעבודה; בנוסף, בקרב הפרטים העניים קיים אחוז גבוה של מהמרים כפייתיים. בניתוח האקונומטרי נמצא כי אחת התכונות הבולטות של מהמרים כפייתיים היא שהם סבלו ממספר ניתוקי חשמל בעבר. ניתוקי חשמל מבוצעים על ידי חברת החשמל רק לאחר מספר רב של התרעות ובדיקות חוזרות ביחס ליכולת לגבות את התשלום, ועל כן הגעה למצב זה מעיד באופן ישיר על חוסר יציבות בהכנסה; אספקת חשמל נחשב למוצר בסיסי שכול משק בית זקוק לקיומו באופן תקין, ועצם העובדה שמשק בית מגיע למצב זה מעיד על חוסר יכולת קיצוני לעמוד בפירעון חובות. עדות משמעותית להשפעת חוסר היציבות התעסוקתית על הימורים כפייתיים נמצאה בכך כי

המשתנה "מספר פיטורים בעשור האחרון" מצא כמובהק מבין המשתנים המגדילים את הסיכויים להשתייך לקבוצת המהמרים הכפייתיים. גם חוסר היכולת לממן חוגים לילדים נמצא כמשתנה מובהק, המעיד אף הוא על חוסר יציבות בהכנסה של המהמרים הכפייתיים – וזאת על רקע העובדה כי לאורך השנים השתתפות ילדים בחוגים בחברה המודרנית הולכת וגוברת.

עבודה זו הינה ראשונית מסוגה בישראל. עד כה נושא ההימורים, ובפרט מצבם הסוציו-אקונומי של המהמרים, נחקר מעט מאד, ויש הרבה השערות ושאלות שדורשות בדיקה בסוגיה זו. על מנת לנסות לאשש את השערות המחקר הנוכחי והשערות קרובות, מומלץ בעתיד להשוות בין אוכלוסיית המהמרים הכללית והנורמטיבית ברובה, ובין המהמרים במתחמי הפיס-place.

לתובנות הנובעות ממחקר זה יש השלכות הנמדדות לא רק במונחים של קידום המחקר, אלא בעיקר בהבנת הבעיה החברתית הנגזרת מתופעת ההימורים, ובעיצוב הפתרונות הדרושים במונחים של מדיניות ציבורית. בפרט, חשוב שהממשלה והכנסת יתנו את הדעת על העובדה כי פרטים שמאופיינים בחוסר יציבות תעסוקתית ובהכנסה לא סדירה, מבליים חלק ניכר מזמנם בין כותלי מתחמי הפיס, תוך הגברת הסיכון להידרדרות חמורה יותר במצבם. ראוי לחשוב על הדרכים הנכונות לטיפול בבעיה הזו מבעוד מועד, לפני שמהמרים נוספים ייקלעו למעגל ההימורים אשר היציאה ממנו קשה ומפותלת. מלבד השתת מגבלות על אופן ותדירות השימוש במשחקי ההימורים בדומה לקיים במדינות אחרות, דרכי הפעולה דורשות התערבות ברמה החינוכית, בהגברת המודעות ובהקניית הרגלי מניעה, בדומה לטיפול הקיים בהתמכרויות אחרות. כולי תקווה שנייר זה יקדם את הטיפול בנושא וישמש את קובעי המדיניות על מנת לסייע ביצירת השינוי המתבקש, לטובתם של הנפגעים הרבים של מתחמי ההימורים.

ז. נספחים

נספח 1: שאלון המחקר

מטרת מחקר זה הינה בדיקת המאפיינים הסוציו-אקונומיים של המהמרים במתחמי הפיס-place של מפעל הפיס, על מנת למצוא פתרונות למצוקות העוללות להיגרם. המשתתף במחקר זה יענה אנונימית על שאלון במשך כ-10 דקות. לא יעשה שימוש בשאלונים אלו שלא לצורך המחקר, והם לא יועברו לאף גורם אחר מלבדי. אי הסכמה להשתתף תתבטא באי מילוי השאלון. הנך רשאי להשיב על חלק מהשאלות בלבד, ולהפסיק לענות בכל שלב. עם זאת, יעזור לי מאוד אם תענה על כל השאלות.

בכל שאלה ובעיה ניתן לפנות אלי- מבצע המחקר.

אני מודה לך מקרב הלב על נכונותך לענות על השאלון.

אברהם תומר

הנני נותן את הסכמתי לשימוש בשאלון לצורך המחקר: _____ (חתימה בלבד)

פרטים אישיים:

1. זכר/ נקבה 2. גיל: _____ 3. מקום מגורים: _____

מצב משפחתי: רווק/ה, נשוי/אה, גרוש/ה, אלמן/נה

מספר ילדים תחת אחריותך הכלכלית: _____

מוצא: אירופאי / מזרחי / ערבי / רוסי / אתיופי / אחר

האם הנך: עולה / יליד הארץ

רמת השכלה: עד 8 שנות לימוד / 10 שנות לימוד / 12 שנות לימוד / יש תעודת בגרות / 14 שנות לימוד / תואר ראשון / תואר שני / תואר שלישי.

מצב תעסוקתי:

1. האם עבדת בחודש האחרון? כן / לא
2. במידה ואת/ה עובד/ת האם הנך: שכיר/ה, עצמאי/ת.
3. אם את/ה לא עובד/ת, מה הסיבה לכך?
אי מציאת עבודה / יציאה לפנסיה / רפואי / מעדיף לא לעבוד / אחר
4. כמה שעות את/ה עובד/ת בשבוע?
עד 10 שעות / 10-20 שעות / 20-35 שעות / מעל ל-35 שעות.
5. במידה ואתה מובטל- כמה זמן אתה מובטל:
עד חודש \ חצי שנה \ שנה \ שנתיים \ מעל לשנתיים
6. במידה ואתה עובד, האם היית מובטל/ת בשנתיים האחרונות? כן / לא.

- אם כן, במשך כמה חודשים? _____
7. במידה ויצאת לפנסיה לפני כמה זמן יצאת?
- בשנה האחרונה \ בשלוש שנים האחרונות \ בחמש שנים האחרונות \ מעל חמש שנים**
8. במידה ואתה עובד/ת, כמה פעמים החלפת עבודה בעשר השנים האחרונות?
- לא החלפתי \ פעם אחת \ פעמיים \ שלוש פעמים \ מעל שלוש פעמים.**
9. בכמה מהפעמים החלפת עבודה שלא ביוזמתך? (פוטר, העסק נסגר)
- אף פעם \ פעם אחת \ פעמיים \ שלוש פעמים \ מעל שלוש פעמים.**
10. איזו הגדרה מתאימה למצבך?
- הכנסתי יציבה \ הכנסתי לא מספיק יציבה \ איני יודע מה יקרה להכנסתי בעוד שנה**
11. איזה מהמצבים הבאים מתאים למצבך בשנים האחרונות? (סמן x במקום הנכון)
- _____ **אני המפרנס/ת הראשי/ת**
- _____ **אני המפרנס/ת המשני/ת**
- _____ **קיומי תלוי בקצבאות המדינה. איזו קצבה אתה מקבל/ת?** _____
- _____ **קיומי תלוי בתמיכה משפחתית**
- _____ **אני מקבל/ת קצבה אך זאת הכנסה משנית**
- _____ **אני מקבל/ת תמיכה מהמשפחה אך זאת הכנסה משנית**
12. איזה מהמצבים הבאים מתאים למקרה שלך? (סמן x במקום הנכון)
- _____ **אף פעם לא קבלתי עזרה מהמשפחה (לא כולל אשתך/ בעלך)**
- _____ **אני מקבל/ת עזרה מידי פעם לפי הצורך**
- _____ **אני מקבל/ת עזרה באופן קבוע.**
13. איזה מהמצבים הבאים מתאים למקרה שלך?
- יש בבית שני מפרנסים \ יש בבית מפרנס אחד \ יש בבית מפרנס אחד במשרה חלקית \ אין פרנסה קבועה לאף אחד בבית.**
14. איזה מהמצבים הבאים מתאים למקרה שלך? (סמן x במקום הנכון)
- _____ **יש לי הכנסה המאפשרת לקיים את הצרכים שלי**
- _____ **חסר לי קצת כסף כדי לקיים את הצרכים שלי**
- _____ **הכסף שיש לי לא מספיק בכלל לקיים את הצרכים שלי**
- _____ **איני יודע/ת אם יהיה לי כסף לאוכל בחודש הבא.**
15. מה גובה ההכנסה הכוללת בבית (ברוטו)?
- עד 4800 ₪ / 4800 - 8500 ₪ / 8500 - 13,300 ₪ / 13,300 - 21,000 ₪ / מעל 21,000 ₪.**
16. האם אתה/ה מקבל/ת אבטחת הכנסה? **כן / לא.** אם כן, באיזה סכום? _____
17. האם בבעלותך דירה? **כן / לא.**
- האם אתה/ה משלם/מת משכנתא? **כן/ לא.** באיזה סכום חודשי? _____
18. האם יש לך חובות כספיים? **כן / לא.**
19. האם נותק החשמל מביתך עקב חובות?
- פעם אחת \ פעמיים \ שלוש פעמים או יותר \ אף פעם לא**
20. האם יש לך כסף כדי ללכת לרופא שיניים?
- אין לי \ יש לי בשביל כל המשפחה \ יש לי אבל לא בשביל כל המשפחה**

21. האם יש לך כסף לממן שיעורים פרטיים וחוגים לילדים?

תמיד / לעיתים קרובות / לעיתים רחוקות / כמעט אף פעם / אף פעם לא

הרגלי משחקים בפיס:

22. באיזו תדירות את/ה מגיע/ה לפיס-place?

לעיתים נדירות / פעם בחודש / פעם בשבוע / מספר פעמים בשבוע / כל יום

23. מהו הסכום אותו את/ה נוהג/ת להוציא בממוצע בכל פעם שאת/ה נכנס לחנות?

שקלים בודדים / עשרות שקלים / 100-200 ₪ / 200-300 ₪ / 300-500 ₪ / מעל 500 ₪.

24. אלו משחקים את/ה נוטה לרכוש יותר?

לוטו / צ'אנס / חישגד / קינו / מכוונות הפיס / טוטו / ווינר / מרוצי סוסים

25. מהו הסכום אותו את/ה מוציא/ה להערכתך בחודש על המשחקים הללו (כולל בדוכנים)?

עשרות שקלים / כ-100-200 ₪ / 200-500 ₪ / 500-1000 ₪ / 1000-3000 ₪ /

3000-5000 / מעל 5000 ₪ בחודש.

26. האם קורה לך שאת/ה מרגיש/ה שהוצאת על המשחקים יותר כסף ממה שתכננת?

תמיד / לעיתים קרובות / לעיתים רחוקות / אף פעם לא.

27. האם את/ה מגביל/ה את הסכום החודשי שאת/ה מקדיש/ה למשחקים?

תמיד / לעיתים קרובות / לעיתים רחוקות / אף פעם לא

28. מה הסיבה בגללה אתה מגיע למקום?

לפגוש חברים / להעביר את הזמן / כדי להרוויח כסף / מרגיש שאני חייב להגיע למקום.

29. האם לדעתך יש לך בעיית הימורים?

כן / לא

30. האם יצא לך בעבר להמר בהימורים שאינם שייכים למפעל הפיס או לטוטו?

אף פעם לא / לעיתים נדירות / לעיתים קרובות / גם כיום אני משלב/ת ביניהם

נספח 2: הסבר השיטה להגדרת מהמר חברתי, בעייתי או כפייתי.

כאמור לעיל, לפני עיבוד הנתונים נקבעה מראש סקלה של חומרת ההימורים לפי כמות התשובות שנתנו על ידי המרואיינים בתחומים השונים, אשר כללו: א. תדירות ההגעה למתחמים. ב. שיעור ההוצאה החודשי על ההימורים מתוך ההכנסה. ג. הוצאה מעבר לתכנון והגבלת ההוצאה. ד. סיבת ההגעה למקום (חברתית, לצורך רווח, תחושת חובה להגיע). ה. דיווח עצמי על קיום בעיית הימורים.

להלן נפרט כיצד קטלגנו כל תשובה של המשתתפים, וכיצד שקללנו אותן לכדי הגדרת המהמר.

בשאלה לגבי תדירות ההגעה למתחמי הפיס- פלייס (שאלה 22) קוטלגה התשובה "כל יום" כמעידה על כפייתיות; התשובות "מספר פעמים בשבוע" ו-"פעם בשבוע" קוטלגו כמעידות על בעייתיות; והתשובות "פעם בחודש" ו-"לעיתים נדירות" קוטלגו כמעידות על חברתיות.

בשאלות 23 ו-25 נשאלו המשתתפים על שיעור ההוצאה שלהם פר הגעה למתחם ופר חודש בהתאמה, על מנת לבדוק עקביות (בשילוב עם שאלת התדירות). לקחנו את התשובות על שיעור ההוצאה החודשים וחישבנו אותן ביחס לתשובות על גובה ההכנסה הכוללת בבית (שאלה 15). המשתתפים שעל פי החישוב הוציאו מעל 30% מהכנסתם על הימורים- תשובתם קוטלגה ככפייתית, בין 5-30% - תשובתם קוטלגה כבעייתית, ומתחת ל-5% היא קוטלגה כחברתית.

בשאלה 26 נשאלו המשתתפים האם קרה להם שהם חשו כי הם מוציאים על ההימורים יותר מכפי שתכננו. אלו שענו "תמיד"- תשובתם קוטלגה ככפייתית, אלו שענו "לעיתים קרובות"- תשובתם קוטלגה כבעייתית, ואלו שענו "לעיתים רחוקות" או "אף פעם"- תשובתם קוטלגה כחברתית.

בשאלה 27 נשאלו המשתתפים האם הם מגבילים את הסכום אותו הם מוציאים על ההימורים בחודש. אלו שענו "אף פעם" תשובתם קוטלגה ככפייתית, אלו שענו "לעיתים רחוקות"- תשובתם קוטלגה כבעייתית, ואלו שענו "לעיתים קרובות" או "תמיד"- תשובתם קוטלגה כחברתית.

בשאלה 28 נשאלו המשתתפים מהי סיבת הגעתם למקום, וחלק מהמשתתפים סימנו יותר מתשובה אחת. אלו שענו כי הם "חייבים להגיע למקום", או "כדי להרוויח כסף" קוטלגו ככפייתיים, אלו שענו גם "להרוויח כסף" וגם "לפגוש חברים" או "להעביר את הזמן"- תשובתם קוטלגה כבעייתית, ואלו שענו רק את שתי התשובות האחרונות- תשובתם קוטלגה כחברתית.

לבסוף, בשאלה 29 נשאלו המשתתפים האם לדעתם יש להם בעיית הימורים. לאחר התלבטות הכרענו לקטלג את העונים תשובה חיובית כמסמנים על כפייתיות, ואת אלו שענו תשובה שלילית כמסמנים על דפוס הימורים חברתי, מתוך הערכה (שאכן התאמתה) שאלו שיקוטלגו לבסוף כמהמרים בעייתיים יתחלקו באופן יחסית שווה לגבי הערכתם העצמית לגבי שאלה זו. את שאלות 24 ו-30 החלטנו שלא לכלול בשקלול, משום שלא ראינו כיצד הן יכולות לסייע בידינו להגדיר את המהמרים.

קטלוג המהמרים

הכלל על פיו החלטנו לקטלג את פרופיל המהמרים הוא זה:

- משתתפים שענו לפחות שלוש תשובות מבין השש שקוטלגו כמסמנות כפייתיות, כולל שיעור הוצאה מעל 30% מהכנסתם, הוגדרו ככפייתיים.
 - משתתפים שענו לפחות 3 תשובות שקוטלגו כמסמנות בעייתיות (גם אם חלקן סומנו ככפייתיות), אך לא כולן וגם לא כולל שיעור הוצאה, הוגדרו כבעייתיים,
 - משתתפים שלפחות ארבע מבין תשובותיהם קוטלגו כמסמנות דפוס הימורים חברתי-סומנו כחברתיים.
- לבסוף החלוקה הייתה כזו: 32 מהמרים חברתיים, 47 מהמרים בעייתיים ו-21 מהמרים כפייתיים. סה"כ 100 מהמרים.

נספח 3: רגרסיה עם מס' פיטורים מובהק

לוח 3.1.נ - ממצאי הרגרסיה לניבוי מהמר כפייתי

Exp(B)	Sig.	Df	Wald	Std. Error	B	
.906	.878	1	.023	.642	-.098	יציבות הכנסה
1.117	.686	1	.163	.274	.111	שעות עבודה
1.000	.247	1	1.342	.000	.000	הכנסה
2.930	.096*	1	2.772	.646	1.075	מספר פיטורים
.327	.212	1	1.558	.896	-1.118	בעלות על דירה
.971	.974	1	.001	.885	-.029	הכנסה מספקת

$N=60$, R בריבוע (Nagelkerke) = .271.

ניתן לראות בלוח שמספר הפיטורים בעשור האחרון מעלה את ההסתברות להימורים כפייתיים לפי

.3

ת. ביבליוגרפיה

- מס הכנסה שלילי – תוצאות השנה הראשונה ליישום החוק, מחקר משותף של בנק ישראל, הביטוח הלאומי, רשות המסים ומכון ברוקדייל, 2010 (באתר בנק ישראל).
- Beckert J and Lutter M. "The Inequality of Fair Play. Lottery Gambling and Social Stratification in Germany". European Sociological Review 25: 475-488. (2009)
- Carolyn Downs & Ryan Woolrych (2010): Gambling and debt: the hidden impacts on family and work life, Community, Work & Family, 13:3, 311-328
-
- Clotfelter, Charles T. and Cook, Philip J. Selling Hope: State Lotteries in America (Harvard University Press, (1989).
- Dowling, N., Smith, D. and Thomas, T. (2005), Electronic gaming machines: are they the 'crack-cocaine' of gambling?. Addiction, 100: 33-45. doi: 10.1111/j.1360-0443.2005.00962.x
- Hammer, T. (1992), Unemployment and use of drug and alcohol among young people: a longitudinal study in the general population. British Journal of Addiction, 87: 1571-1581. doi: 10.1111/j.1360-0443.1992.tb02665.x
- Marshall, Katherine and Harold Wynne. December 2004. "Fighting the Odds." Perspectives on Labour and Income. Statistics Canada Catalogue no.75-001-XIE Vol. 4, No. 12. Ottawa, ON.
- McCaffery, E. J. (1994). Why people play lotteries and why it matters. Wisconsin Law Review, 71,71-122.

- McCrary, Joseph and Pavlak, Thomas J. "Who Plays the Georgia Lottery?: Results of a Statewide Survey," Public Policy Research Series (University of Georgia Press, (2002).
- Mikesell John L., (1994), STATE LOTTERY SALES AND ECONOMIC ACTIVITY, National Tax Journal vol. 47 no. 1 (March 1994), pp.165-71
- Price, D and E.S Novak, "The Tax Incidence of Three Texas Lottery Games: Regressivity, Race and Education," National Tax Journal, 52, 741{751, (1999).
- R Ladouceur, J.M Boisvert, M Pepin, M Loranger, M Dumont, "Social cost of pathological gambling". Journal of Gambling Studies, 10 (4) (1994), pp. 399–409
- Substance Abuse and Mental Health Services Administration (SAMHSA). 2013. *Results from the 2012 National Survey on Drug Use and Health: Volume I. Summary of National Findings*. Rockville, MD: Office of Applied Studies, SAMHSA. Retrieved September 2013 from: